

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
UZAKTAN EĞİTİM MERKEZİ

İlahiyat Lisans Tamamlama Programı

İSLAM TARİHİ I

Doç. Dr. Metin YILMAZ

Fırsatlar Sunar

Ünite 5

ERKEN DÖNEM ABBASİ TARİHİ [745 - 847]

Doç. Dr. Metin YILMAZ

İÇİNDEKİLER

5.1. KURULUŞ AŞAMASI	3
5.2. İSLAM DÜNYASI'NIN YENİ LİDERİ: ABBASİ DEVLETİ	4
5.2.1. Ebu'l Abbas dönemi (132-136\749-754)	4
5.2.2. KURUMSALLAŞMA: EBU CAFER MANSUR DÖNEMİ (136-158/745-775)	6
5.3. SİSTEMİN OTURMAYA BAŞLADIĞI DÖNEM: HALİFE MEHDİ DÖNEMİ (158-170/775-786)	10
5.3.1. Halife oluşu ve şahsiyeti.....	10
5.4. KISA BİR DURAKLAMA DÖNEMİ: MUSA EL-HADİ DÖNEMİ	12
5.4.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti.....	12
5.5. SİYASİ VE KÜLTÜREL ALANDA BÜYÜK ATILIMLAR:HARUN REŞİD DÖNEMİ (H. 170-193\M. 786-809)	13
5.5.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti.....	13
5.6. FARKLI İRKLARIN HİLAFETTE ETKİN OLMAYA BAŞLADIĞI DÖNEM: EMİN DÖNEMİ (H. 193-198\M.809-813)	17
5.6.1. Halife Oluşu ve Şahsiyet özellikleri	17
5.6.2. Kardeşi Memun ile Mücadelesi ve Ölümü	17
5.7. İKTİDARDA FARKLI BİR ANLAYIŞ –İLİM VE KÜLTÜR- MEMUN DÖNEMİ (H.198-218\M.813-833)	18
5.7.1. Halife Oluşu ve şahsiyet Özellikleri	18
5.7.2. Devleti İlerlemesine Mani Olan Dâhili Problemler ile Mücadele	18
5.7.3. Memun Dönemi Dış Politik Gelişmeler ve Fetihler	20
5.7.4. Dini Alanda Fikrîsel bağlamda Ortaya Çıkan Problemler- Halku'l Kur'an Meselesi	21
5.8. İKTİDARA FARKLI BİR GRUBUN HÂKİMİYET İ DÖNEMİ-TÜRKLER- MUTASİM DÖNEMİ (H.218-227\M. 833-842)	21
5.8.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti.....	21
5.8.2. Dâhili Problemler İle Mücadele.....	22
5.8.3. Dış Siyasi Faaliyetler ve Fetih Hareketleri.....	23
5.9. İLK DÖNEMİN SON HALKASI: HALİFE VASİK DÖNEMİ (H.227-229\M. 842-847)	24
5.9.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti.....	24
5.9.2. Dâhili Gelişme ve Problemler	24
5.9.3. Dış politik ilişkiler ve Mücadeleler.....	25

5.1. KURULUŞ AŞAMASI

Abbasi hareketinin başlangıcı; Horasan'da hatırı sayılır bir çoğunluğu oluşturan ve Hz Peygamber (sav.) in ehl-i beytinden birinin halife olmasını isteyen Şii oluşumunun faaliyet sürecine dayanmaktadır. Bu dönem de takriben 716-717 yıllarına tekabül etmektedir. Zikredilen bu dönem Hz. Peygamber (sav)'in amcası Abbas'ın soyundan gelen ve daha sonra Abbasi devletini kuracak olan zümrenin aktif oldukları zaman dilimine tekabül etmektedir. Rivayetlere göre Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'nin oğlu Ebu Haşim vefat etmeden imameti Abbas oğullarından Muhammed b. Ali b. Abdullah'a vasiyet etmiştir. Fakat bu durumdan Abbas oğullarına fevri hareket etme ve Abbasi devletini kurma yetkisi verildiği anlayışı çıkarılmamalıdır. Nitekim bu adım dönemin şartları itibarıyla Abbasi hareketini başlatmak değil, Abbas oğulları soyundan gelen birinin Hz peygamber (sav)'in soyunun da dayandığı Haşimoğulları'nın hakkı olan hilafeti Emevi hanedanından geri alabilme adına başlatılan mücadelenin liderliğini üstlenmekten ibaretti.

Bu süreç, yani ilk propaganda dönemi, bir iki küçük çaplı ayaklanma haricinde daha ziyade gizli bir yapılanma şeklinde devam etmiştir. Nihayet 745 yılında hareketin lideri konumunda bulunan imam Muhammed b. Ali vefat edince imamet oğlu İbrahim'e geçti. İşte bu dönem Emeviler'e karşı isyan hareketinin gizli çalışmalar ve teoriden, aleni bir mücadele halinde fiiliyata geçtiği dönem olarak bilinir. Bu dönemde imamet devralan imam İbrahim Ebu Müslim'i hareketin vekili olarak kendi taraftarlarının yoğun olarak bulunduğu Horasan'a gönderdi. Bu hareket Abbasi ailesi için bir dönüm noktasıdır. Çünkü bu döneme kadar gizli ve başka icraatlar adı altında kamufle edilmiş olarak devam eden Abbasi ihtilal hareketi Ebu Müslim Horosanî'nin devreye girmesiyle fikri aşamadan eyleme dönüşmüştür. Ebu Müslim Horosan'da ihtilal hareketini başlatma çalışmalarını yaparken, faaliyetler hakkında da sürekli İmam İbrahim ile temas halindeydi. Nihayet Horosan'da ihtilal hazırlıkları tamamlandıktan sonra 15 Haziran 747(1 Şevval 129) yılında Süleyman b. Kesir taraftarlarının toplu olarak bulundukları Sifazenç'te İmam İbrahim'in gönderdiği ve Abbasi hareketinin simgesi olan siyah bayrağın açılması suretiyle isyan resmen başlamış oldu. Ebu Müslim faaliyetlerine aralıksız olarak devam ettiği dönemde Emevi devletinin Horasan valisi Nasr b. Seyyar Ezd ve Rebia adındaki iki Arap kabilesinin oluşturdukları ittifak ile uğraşmaktaydı. Tabii ki bu durum en çok da Ebu Müslim'in işine yaramaktaydı. Bu karmaşa da Ebu Müslim Horasan'da rahatlıkla propaganda imkânı bulabilmiş ve faaliyetlerini hızlandırmıştır. Arap kabileleri Abbasi ihtilalinin ciddiyetinin farkına varınca isyan hareketine karşı birleşme kararı aldılar. Buna karşın Ebu Müslim ise o dönemde idareye muhalif durumda bulunan Yemenileri kendi tarafına çekmek için çalışmalar başlattı. Nihayet Nasr b. Seyyar'ın Yemenilerin liderini öldürmesi üzerine öldürülen Kirmani'nin çocukları Ebu Müslim'in yanında yer alma kararı aldılar.

Kendisi güçlenirken rakibini de bir o kadar zayıflatan Ebu Müslim Horasan Merv'i işgal etti. Nasr da bunun üzerine Nişabur'a çekilmek zorunda kaldı. Bununla birlikte İmam İbrahim'in bölgeye gönderdiği Kahtabe b. Şebib Tus yakınlarında Nasr'ı mağlup etti.(H. 130-M.748) Bu yenilgiden sonra Nasr Nişabur'u terk etti. Böylece Horasan bölgesinin hakimiyeti tamamen ihtilalcilerin eline geçmiş oldu. Bu başarıdan sonra ilerleyişine devam eden ihtilalcilere karşı Horasan valisi küfe valisi Yezid. b. Ömer b. Hubeyre'den yardım istedi. Fakat bu yardım bölgeye ulaşmadan imha edildi. Bu gelişme zor durumda kalan Nasr ise beklediği yardımı alamayınca yenilgiler sonucu sürekli geri çekilmeler sonucu Küfe'yi isyancılara bırakmak zorunda kaldı ve Küfe'de peygamber ailesinin veziri konumunda olan Ebu Seleme el- Hallal bu bölgedeki yönetimi devraldı. Nihayet

749 yılında 28 Kasım Cuma günü Küfe Camii'nde Ebu'l Abbas biat alarak yeni Abbasi devletinin halifesi ilan edildi. Nitekim Ebu'l Abbas Emevi II. Mervan tarafından tutuklanan İmam İbrahim tarafından veliaht tayin edilmişti.

Biatten sonra Emevilerin başkenti konumunda bulunan Şam'a doğru hareket edildi. Emevilerin son halifesi II. Mervan'da topladığı orduyla Zap nehri kenarında Abbasilere yenilince (2 Cenzilevvel 132\16 Ocak 750) kaçmak zorunda kaldı. Bu savaştan sürekli takibata maruz kalan Emevi halifesi sonunda yukarı Mısır bölgesinde Busr adlı köyde öldürülmesiyle 90 yıla yakın bir süre İslam dünyasının idarecisi konumunda bulunan Emevi devleti tamamen ortadan kaldırılmış oldu. (Muharrem 132\Ağustos 750)

5.2. İSLAM DÜNYASI'NIN YENİ LİDERİ: ABBASİ DEVLETİ

5.2.1. Ebu'l Abbas dönemi (132-136\749-754)

5.2.1.1. Şahsiyeti

Ebu'l Abbas aynı zamanda kurulan yeni devletine de kendi ismi ile anılmasına sebep olan ilk Abbasi halifesidir. Şahsiyeti hakkında kaynaklar onu cömert, yumuşak huylu, ağır başlı, hayâ ve iyi ahlak sahibi bir şahsiyet olarak zikrederler. Kaynaklarda bu sıfatlar ile vasıflandırılan Ebu'l Abbas'ın nasıl bir şahsiyete sahip olduğu şimdi anlatacağımız daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu münasebetle bu okumalarınız neticesinde onun şahsiyeti hakkında kendi kanaatinizi oluşturacaksınız.

5.2.1.2. İç Politikaya İlişkin Düzenlemeler

Ebu'l Abbas Küfe'de biat aldıktan sonra tahmin edilebileceği gibi ilk icraat olarak Emevi soyundan gelen Ümeyyelileri ve onların daimi destekçileri olan Şamlılara karşı amansız bir mücadele içine girdi. Çünkü yeni hükümetin gözünde bu iki grup kurdukları yeni düzenin en büyük düşmanlarıydı ve fırsat buldukça kaybettikleri nüfuzlarını tekrar kazanabilmek için sürekli uğraşacaklardı. Bu meyanda son Emevi halifesi II. Mervan'ın kızının Abbasi komutanı Abdullah b. Ali'ye "Ey amca biz senin ve kardeşinin kızlarıyız. Bize zulmetmek yerine bağışlayabilir misin?" Sözlerine Abdullah b. Ali'nin "sizden ne bir kadın ne de bir erkek bırakacağız." Sözleri eski yönetime karşı Haşimi olmasalar bile Kureyş'ten olan kendi kabiledaşlarına karşı ne kadar öfkeyle dolu olduklarını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Ayrıca Abdullah b. Ali'nin ona cevap bağlamında II. Mervan'ın İmam İbrahim'e, Hişam b. A. Melik'in Zey d b. Ali'ye, yaptıklarını; ayrıca Müslim b. Akil ve Hz. Hüseyin'e yapılanları tek tek hatırlatması iki akraba ailenin arasındaki husumetin vardıgı boyutu göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.

Abbasi devleti Emevilerin eski Irak valisi Ömer b. Hübeyre'yi görevinden azledememiş ve itaat altına alamamışlardı. İlk önce hasan b. Kahtabe gönderildi; sonuç alınamayınca halife, kardeşi Ebu Cafer'i gönderdi 11 ay süren muhasara sonucu yine sonuç alınamayınca İbn. Hübeyre her iki tarafında razı olacağı şartlar üzerine anlaşma yapıldı.(M.750) fakat Abbasi idaresi yapılan anlaşmaya rağmen İbn. Hübeyre ile birlikte birçok Emevi mensubunu da idam ettirdi.

Abbasi yönetimi bu olaydan sonra ihtilal sürecinde kendileri ile birlikte hareket eden kişiler ile mücadele içine girdiler. Bu bağlamda da ilk olarak ihtilalin Irak kolunu idare eden Ebu Seleme ile Süleyman b. Kesir ortadan kaldırıldı. Çünkü bu kişiler Hz. Ali oğullarının taraftarları idi ve hareketin Hz Ali oğulları adına yapıldığını düşünüyorlardı. Nitekim Ebu Seleme Ebu'l Abbas'a biati geciktirmek ve Ali evladından birine biat edilmesi yönünde çaba harcıyordu. En nihayetinde –ihtilal önce kendi çocuklarını yer- anlayışı çerçevesinde devletin kurulması aşamasında büyük çaba harcayan bu insanlar sonuç itibarıyla kendi fikirdaşları tarafından ortadan kaldırıldılar.

Suriye ve Cezire bölgelerine baktığımızda Emevi taraftarı olan bu bölgelerde ayaklanmalar çıktığını görmekteyiz. İlk olarak Ebu'l Verd idaresinde ayaklandılar ve Muaviye b. Ebu Süfyan soyundan gelen Ebu Muhammed es-Süfyani'yi halife ilan ettiklerini açıkladılar. Bu isyan Abbasilerin Şam valisi Abdullah b. Ali tarafından Kinnesrin yakınlarında girişilen mücadele sonucunda bastırıldı. Hareketin lideri Ebu'l Verd ile halife ilan edilen Muhammed b. Ebu Süfyan'da öldürüldüler. Bir süre sonra Cezire Arapları da İshak b. Müslim el-Ukayli tarafından ayaklandılar. Bu isyanda Harran'ı tamamen kontrollerine geçiren isyancılar Ebu Cafer Mansur ve amcası Abdullah b. Ali tarafından muhasara altına alınması ve muhasaranın kararlılıkla devam etmesi sonucu İshak b. Müslim'in teslim olmasıyla sona erdi.

Abbasilerin ilk halifesi olan Ebu'l Abbas döneminde bu problemler haricinde Kuzey Afrika da Berberilerin, Basra ve Umman çevresinde Haricilerin ve ülkenin doğu eyaletlerinde de diğer farklı grupların çıkardığı isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar da yönetim tarafından bastırılmıştır.

5.2.1.3. Dış ilişkiler ve mücadeleler

5.2.1.3.1. Talas savaşı

Türkistan olarak adlandırılan Abbasi devletinin doğu bölgesinde yoğun mücadelelerin yaşandığı bölge olarak bilinmektedir. Hatırlanacağı gibi Arapların bu bölge ile tanışmaları ve mücadele bağlamında yoğunlaşmaları Emeviler döneminde başlamış; özellikle Velid b. Abdülmelik zamanında Kuteybe b. Müslim tarafından Maverannahr'ın fethedilmesiyle Türkistan bölgesinin hâkimiyet sahası bakımından önemli değişiklikler yaşanmıştı. Bu nedenle burada siyasi hâkimiyetini kaybeden ya da sınırlanan eski güç sahibi gruplar eski kudretlerine ulaşabilmek için komşu Çin imparatorluğundan yardım istemişlerdir. Fakat gelişmelerin seyrine baktığımızda Çin tarafından bu isteğe olumlu tepki verildiğine dair herhangi bir malumata sahip değiliz. Ta ki Emevi devletinin zayıflaması ve Türkes devletinin iç karışıklıklara duçar olması Çinlilerin Türkistan bölgesinde nüfuz sahibi olmasına neden oldu. İşte böyle bir siyasi ortamda kurulan Abbasi devleti kuruluş aşamasında siyasi bir rakip olarak karşısında buldu Çin devletini. Nihayet 751 yılında iki taraf arasında Talas savaşı vuku buldu. Bu savaşa neden olarak da sair tarihte Taşkent üzerine sefer düzenleyen Çin hükümdarı Kao Sien-tche Taşkent melikini esir alıp Çin'e göndermesi ve orada meliki öldürmeleri üzerine, buna mukabil melikin çocuklarının da Abbasi devletinden yardım istemeleri üzerine meydana geldiği bildirilir. Bu savaş çetin bir mücadeleye sahne olurken Çin ordusunda bulunan Karluk Türklerinin saf değiştirip Arap-Türk ittifakına teveccüh etmeleri üzerine Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu zafer gerek İslam tarihi gerekse türk ve dünya tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür.

Müslümanlar ve İslam tarihi açısından baktığımızda Türkistan'daki Çin etkisi tamamen ortadan kalkmıştır. İkinci olarak da Araplar ile ittifak kuran Türkler bu diyalog ve iyi bir şekilde sonuçlanması neticesinde yeni İslam devletiyle iyi intiba oluşmuş ve Türkler artık büyük kitleler halinde İslamı kabul etmeye başlamışlar. Türkler açısından bakılınca büyük tehlike olan Çin baskısının bertaraf edilmesi sonucunda bozulan Türk birliğini yeniden tesis etme fırsatı elde etmişlerdir. Ayrıca İslam ile tanışma fırsatı da bulmuşlardır. Son olarak da bu savaşın dünya tarihi açısından önemine baktığımızda Talas savaşı ile o dönemde sadece Çin'de üretilen kağıt Çinli esirler tarafından Müslümanlara öğretilmiş ve kağıt Müslümanlar vasıtasıyla da Endülüs ve Sicilya vasıtasıyla Avrupa'ya nakledilmiştir. Böylece üretimi diğer yazı malzemelerine göre daha kolay olan kağıt sayesinde dünya kültür mirasına önemli miraslar bırakılmıştır.

5.2.2. KURUMSALLAŞMA: EBU CAFER MANSUR DÖNEMİ (136-158/745-775)

5.2.2.1. Şahsiyeti

Ebu Mansur Cafer Abbasi halifelerinin ikincisidir. Kardeşi Ebu Cafer Mansur yeni kurulan devletin sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışırken, kendisi de aynı problemlerin yanında yeni devletin kurumsallaşması adına da bir takım adımlar atma cihetine gitmiştir. Bu bakımdan 30 yıllık bir dönem boyunca halifelik yapan Mansur bu dönemi sağlam bir şahsiyete ve iyi idarecilik vasıflarına sahip olması hasebiyle yürütebilmiştir. Kaynaklar onun kişiliği söz konusu olunca onu halifelerin büyüklerinden bilgili, akıllı, ileri görüşlü, kararlı, vakar ve güzel ahlak sahibi, yeri geldiğinde eli açık; yeri geldiğinde de eli sıkı, kararlı ve en önemlisi yaptığı işin ciddiyetinin gerektirdiği özelliklere uyan bir yapıda biri olarak zikrederler. Fakat bu saydıklarımızın dışındaki özellikleri de onun siyasi hayatındaki ayrıntılarda gizlidir.

5.2.2.2. Halife oluşu

Ebu'l Abbas vefat etmeden Ebu Mansur'u birinci veliaht olarak tayin etmişti. Halifeliğinden önce 754 yılında hac emirliği yaptı. Ayrıca Harran bölgesindeki İshak b. Müslim el Ukayli isyanını bastırdıktan sonra halife tarafından Cezire, Azerbaycan ve Ermeniyeye valiliğine atandı. (H.130\M.150-151) Böylece hem askeri hem de idare görevlerde istihdam edilen ve tecrübe kazanan Ebu Cafer hac emiri olarak Hicaz'da bulunduğu sırada kardeşi Ebu'l Abbas'ın ölümü üzerine yeni halife olarak halktan biat aldı. Fakat ortada bir sorun vardı. Şöyle ki Ebu'l Abbas'ın ölüm haberi üzerine Şam bölgesinde de Mansur'un amcası Abdullah b. Ali de halktan biat almış ve kendini Abbasilerin yeni halifesi olarak ilan etmiştir. Bu biate de Şam bölgesinde özellikle çoğunluğu Emevi yanlısı olan ve Abbasilerin içinde meydana gelecek herhangi bir karışıklığa fırsat arayan gruplar katıldı.

Bu gelişme üzerine halife Mansur tarafından bölgeye Ebu Müslim komutasında büyük bir ordu sevk edildi. İki ordu henüz karşı karşıya bile gelmeden eski Emevi taraftarlarının samimiyetleri konusunda şüpheye düşmüş olacak ki Abdullah b. Ali savaş öncesi yaptığı bazı taktiksel hatalar sonucu fazlaca güç kaybına uğradı. Buna rağmen iki ordunun Nusaybin yakınlarında yaklaşık 5 ay süren mücadelesi sonucunda Ebu Müslim galip geldi, Abdullah b. Ali de savaş meydanından kaçarak Basra'da kardeşleri Süleyman ile İsa'ya sığındı. Böylece Abbasi devletinde tek hükümdar olarak resmen göreve başladı.

5.2.2.2.1. Ebu Cafer Mansur'un Dâhili Problemler İle Mücadelesi

Halife Mansur ilk olarak kardeşlerinin yanına sığınan ve kardeşleri tarafından kendisinden affedilmesi için kardeşleri tarafından getirilen Abdullah b. Ali'yi hapse attı. Bir müddet sonra Ebu'l Abbas tarafından ikinci veliaht olarak seçilen İsa b. Musa'yı azlederek oğlu Mehdi'yi veliaht tayin etti. Bu sırada hacca gitmek üzere olan halife hapse attığı amcasının kendisinden sonra oğlunun başına bela olacağı düşüncesiyle veliahtlıktan azlettiği İsa b. Musa eliyle amcasını öldürtmeye karar verdi. Fakat bu planın farkına varan İsa b. Musa bunu yapmaktan kaçındı. Planı sonuçsuz kalan halife Mansur bu sefer onu Ebu'l Ezher Mühelleb b. Ebi İsa'ya teslim ederek onu öldürmesini emretti.

Hilafet meselesini halleden Mansur ikinci icraat olarak, gerek Horasan bölgesindeki faaliyetleri sonucunda bu bölgeyi harekete geçiren, Abbasi ihtilali adına önderlik yapıp her türlü fedakarlığı yapan, devletin sahibi olacak insanlar adına her tehlikeye ve zorluğa göğüs geren, üstelik de ne acıdır ki kendisinin halife olmasında ve amcası ile iktidar mücadelesinde en büyük destekçisi olan Ebu Müslim'i ortadan kaldırmak oldu. Çünkü halifeye göre Ebu Müslim'in ihtilalin gerçekleşmesi noktasında halkın adına kilit isim olarak görülmesi ve halkın büyük teveccühlerine mazhar olması, kendisini ve hâkimi olduğu devleti gölgede bırakacak boyutlara ulaşmaktaydı. Bu bakımdan daha halife olmadan önce bile Ebu Mansur ona kuşku ile bakmış ve devletin bekası için onun mutlaka ortadan kaldırılmasının zarureti inancı vardı. Fakat bu fikrini uygulama noktasında bazı çekinceleri vardı. Çünkü Ebu Müslim özellikle Horasanlılar tarafından çok seviliyordu bu yüzden ona açıktan yapılacak bir olumsuz davranış bütün Horasanlıları karşısına almak demektir. Bu bakımda onu yok edebilmek için ilk olarak Abdullah b. Ali hezimetini sonrasında savaş ganimetinin tespiti için vekil gönderdi ve bu durumda Ebu Müslim'i oldukça rahatsız etmişti.

Bundan sonraki sürece bakıldığında ise taraflar arasında karşılıklı taktiksel mücadeleler yaşanmıştır. Bu meyanda halife ilk olarak Ebu Müslim'i horasandan uzak tutmak için Mısır ve Şam bölgesi valiliğini teklif etmiş fakat Ebu Müslim halifenin niyetini anladığı için kabul etmemiştir. Buna ilaveten de yanındaki birliklerle birlikte Horasana gitmeye karar vermiştir. Bu durum halifenin zoruna gitti ve hem onun horasana gitmesi artık önü alınamayacak bir problemin habercisi demektir. Bu duruma müdahale bağlamında önce Ebu Müslim ve yanındakilere bazı cazip tekliflerde bulunmuş fakat ikna edemeyince de horasandaki Ebu Müslim'in vekili Ebu Davud'a kendisini Horasan valisi yaptığını belirtip onun itaatini sağladı ve Ebu Müslim'i çaresiz bıraktı. Halife nihayet sonunda Ebu Müslim'i sarayında önce yargılanıp ardından da boynunu vurdurarak öldürttü.

Bu infaz Abbasi devletinde özellikle de horasan bölgesinde Ebu müslim'in intikamını alma amacıyla başlayan birçok isyanın çıkmasına sebep oldu. Hatta bu durum Ebu Müslim'in şahsında Hürremiler ve Bâtıniler gibi fırkalar da ortaya çıkmıştır. Daha Ebu Müslim'in infaz haberi Horasana ulaşır ulaşmaz yönetim karşıtı ayaklanmalar baş gösterdi. Bunların en önde geleni ise Sünbaz adlı bir şahsın Nişabur'da başlattığı isyan olmuştur. Hareket lideri olan Sünbaz Ebu Müslim'in yakın silah arkadaşı olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra Rey ve Hamedana doğru ilerleyen isyancılar Hanedan'da halife ordusuna mağlup oldular. Sünbad yanında kalan az sayıda askerle birlikte kaçarak Taberistan'a çekildi fakat buradaki idareci halife ile karşı karşıya gelmemek için Sünbazi yakalayıp öldürdü. Böylece bu tehlike bertaraf edilmiş oldu.(H.137\M.754-755)

İkinci olarak Maverannnehir bölgesinde Ebu Müslim’bahane eden İshak adındaki bir şahıs tarafından çıkarıldı. Bu isyanı Horasan valisi Ebu Davud Halid b. İbrahim bertaraf edemeyince halifenin bölgeye sevk ettiği iletilince halife oğlu Mehdi liderliğinde gönderdiği ordu eliyle isyanı bastırdı.(H.139\M.756-757)

Bu dönemde özellikle Horasan’da sular bir türlü durulmuyordu. Bir üçüncüsü olarakta bölgede Ustazsis adında yönetim muhalifi bir şahıs ayaklandı. Herat ve Sistan bölgesinde başlayan bu isyan halifenin gönderdiği orduların isyancılar tarafından mağlup edilince işi daha da karmaşık hale geldi. Yine halife oğlu Mehdi’yi görevlendirdi. Fakat Mehdi’nin birlikleri de pek varlık göstermeyince gönderilen yardımcı kuvvetler sayesinde Ustazsis’in esir edilmesiyle nihayetlendi. (H.145-151\M.762-768)

Son olarak ta Ebu Müslim kaynaklı isyanlardan olarak muhalif gruplar savaşıla intikam alamayacaklarını anlayınca taktik değiştirerek ona suikast ile öldürmek istediler. Bu amaçtan olarak halifeye ulûhiyet atfedip, ona karşı zararsız görünmeye çalışıp fırsatı bulunca öldürme planı yatılar. Fakat bu plan da halifenin onların yaptıkları anı taarruzdan kıl payı kurtulması sonucu netice vermedi ve bu kişiler de derhal ortadan kaldırılarak bertaraf edildi(H.145-151\M.762-768).

Halife Mansur zamanında sadece Horasan merkezli isyanlar yaşanmadı şüphesi. Madalyonun diğer yüzünde de Şii isyanları baş gösterdi. Hz. Ali oğulları ve onların yanında yer alan gruplar Hz peygamber(sav) e olan yakınlıklarını kullanarak bilhassa Medine’de kendilerine hatırı sayılır bir kitle buldular. Bunlar “Rasulullah’ın ehl-i beyti etrafında toplanmak” sloganıyla işe koyulmuşlardı. Bu bağlamda kendi hakları olan hilafet hakkının Abbas oğulları tarafından ellerinden alındığını ileri sürmeye başladılar. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Hz Hasan soyundan gelen Muhammed b. Abdullah en-Nefsu’z Zekiyye olmuştu. Halife Mansur Alioğullarının tehlikesinden çekindiği için isyan çıkmasını engelleme adına onlara baskı uygulamaya başladı. Bu bağlamda Ali evlatlarını yakalayıp hapsedmeye başladı. Fakat lider konumunda bulunan Muhammed ile İbrahim gizlenerek yakalanmaktan kurtuldular. Halife hac mevsiminde Ali evladına ihsanlarda bulunmuş fakat asıl lider konumunda olan iki şahsı yakalayamamıştır. Bu durum yönetimin Ali evladına karşı olan tutumunu sertleştirmiştir. Bu iki hareket lideri Yemen ve Sind bölgesine çekilmiş olmakla birlikte sürekli yer değiştirerek kendilerini kamufle ediyorlardı. Bu durumda yönetim tarafından onların ortaya çıkmaları adına diğer Ali oğullarına baskı ve tevkiflerin başlamasına sebep oluyordu. Nihayet Muhammed ve İbrahim isyan hareketini başlatmak zorunda kaldılar.(H.145\M.762) bu bağlamda ilk olarak hapishaneleri basarak tutuklanmış yakınlarını kurtardılar. Ardından isyana bizzat halifenin tutumunun sebep olduğunu belirtip, mecbur kaldıkları yönünde Malik b. Enes’ten fetva aldılar böylece hareket dini bir veçhe kazanmış oldu. Kısa zamanda Mekke ve Medine’ye hâkim olan Ali oğullarından Muhammed b. Abdullah burada halktan halife olarak biat aldı.(1 recep 145\25 Eylül 762) olaylar artık ciddi boyutlara ulaşınca halife Mansur, öncelikle Muhammed üzerine İsa b. Musa’yı gönderdi. Muhammed Hz peygamber gibi Medine’nin etrafını hendek kazdırarak rakibini beklemeye koyuldu. Fakat halife birlikleri bu hendeklere takılmadan şehre girdiler. Çarpışmalar sonunda Muhammed öldü ve böylece de isyanın ilk ayağı bertaraf edilmiş oldu (Ramazan 145\Aralık 762). Yönetimin Muhammed ile meşgul olmasından istifadeyle İbrahim Basra ve çevre bölgeleri kontrol altına almıştı fakat ağabeyini etkisiz hale getiren Abbasi birlikler küfe yakınlarındaki Bahamra denilen mevkide kendisini de öldürdüler ve böylece hareket tamamen etkisini kaybetmiş oldu.

Halife Mansur zamanında Kuzey Afrika bölgesinde de karışıklıklar yaşanmaktaydı. Burada Emeviler tarafından vali olarak atanmış olan Abdurrahman b. Habib iktidar değişikliğine rağmen buradaki görevini devam ettirdi. Fakat bir süre sonra valinin yönetimle olan ilişkileri bozuldu. Çünkü vali topladığı vergileri merkeze göndermemeye başladı. Bu durum halifenin valiye ağır ifadeler içeren bir mektup yazması ve valinin de aynı üslupla cevap vermesi üzerine iyice koptu. Ardından vali kendi ailesi tarafından çıkarılan isyan sonucu öldürüldü.(H138\M 756) bu sırada bölgede Harici düşüncesi iyice yayılmaya başlamıştı. Kuzey Afrika'da Berfecüme kabilesi lideri Asım kendisini halife ilan etti ve etrafında topladığı birlikler ile Kayrevan şehrini zapt etti. Bu karışıklığı bertaraf etmek amacıyla halife Muhammed b. Eş'as el-Huzai'yi bölgeye tayin etti. Yeni vali Trablusgarp ve Kayrevan'ı haricilerden geri alarak bölgeye hâkim oldu. Fakat yeni bir tehlike zuhur etmiş oldu ki Kayrevan Muhafızı Abdurrahman b. Rüstem Tahert bölhesine çekilmiş ve burada Rüstemiler devletini kurdu(H.144\M.762)

Aburrahman'ın M.765 yılında valilikten ayrılmasından sonra yerine atanan Ağleb b. Salim kısa bir süre sonra çıkan karışıklıklar sonucu öldürüldü. Ölen valinin yerine atanan vali de biraz başarı göstermesine rağmen harici yayılımını engelleyemedi. Abdurrahman b. Rüstem'i ilk etapta yenmesine rağmen ikinci savaşta Ebu Hatim isimli isyan lideri tarafından yenilerek öldürüldü. Böylece Kayrevan tekrar kaybedildi. Bunun üzerine halife büyük bir orduyu Yezid b. Hatim'i Kuzey Afrika valiliğine getirdi. Aynı zamanda donanma ile sahil kısımlarında da mücadeleye girişen Abbasi orduları karşısında tutunamayan Ebu Hatim verdiği gerilla mücadelesi neticesinde öldürüldü(H.154) vali ayrıca daha da ilerleyerek haricileri de itaat altına aldı.

5.2.2.2.2. Ebu Cafer Döneminde Dış Mücadele ve Fetih Hareketleri

Yaklaşık 20 yıllık hilafeti döneminde sürekli dâhili problemler ile meşgul olmak zorunda kalan halife dış mücadelelere fazla yönelememiştir. Bunun istisnası olarak belirtebileceğimiz fazla yoğun olmamakla birlikte Bizans ile mücadele ve Taberistan'ın fethi gösterilebilir. Bu fethin gelişimi ile ilgili olarak fazla bir malumata da pek rastlayamamaktayız. Ancak Bizans ile ilgili olarak Mansur zamanında Hicri 139(M.756) yılında bir mübadele anlaşmasına rastlamaktayız. Ardından iki sene sonra Abdülvahhab ve Hasan b. Kahtabe komutasında Malatya üzerine sefer düzenlendi ve şehir alındıktan sonra imar edilip 40 bin civarında asker yerleştirilip bölge meskûn hale getirildi. Bunun üzerine halife karşı harekete geçmek istediye de İslam ordularının gücünden çekinip geri döndü. Böylece daha önce şehri terk etmek zorunda kalan halk tekrar eski yerlerine yerleştirildi. Ayrıca kaynaklarda bu dönemde Bizans ile siyasi mücadele dışında diplomatik ilişkilerin de başladığı ve karşılıklı elçiler vasıtasıyla bu diplomasinin sağlandığını görmekteyiz.

Bu dönemde dış ilişkiler konusunda son olarak da Hazarlar üzerinde durmaya çalışacağız. Halife Mansur bu kadar karmaşa içinde hazarlar ile sıkıntı yaşamamak için Ermeniye valisi Yezid b. Useyd es-Sülemi'ye talimat vermiştir. Bu doğrultuda Yezid Hazar prensinin kızıyla evlenmiştir. Bu prensin doğum esnasında ani ölümü iki devleti savaşın eşiğine getirmişti. Hazarlar Abbasi topraklarına ilerlemeye başlayınca halife bir savunma hattı kurdurarak bu ilerleyişi durdurmayı başarmıştır.

Halife Mansur ile ilgili olarak son olarak dönemin önemli gelişmeleri bağlamında Bağdat şehrini kurmasını ele alacağız. Bilindiği gibi Abbasi ihtilali Küfe de gerçekleşti. Fakat burası Şii taraftarlarının ağırlıklı olarak yaşadığı bir bölge idi. Bu sebeple hilafetin bekası için buarsı pek uygun bir

yer değildi. Ebu'l Abbas başkenti önce Fırat'ın doğusunda bulunan Haşimiyye'ye, daha sonra da Enbar'a nakledildi. Fakat Enbar'ın küfe'ye yakınlığı aynı tehlikenin devamı anlamına geliyordu. Bu münasebetle Dicle sahilinde Medain yakınlarında yeni bir şehir kurmaya karar verdi halife ve hemen inşaya başladı. Bu bölge Dicle ile Fırat'ı bağlayan ve gemi geçişlerine elverişli olan kanalın yakınına kuruldu. Böylece yeni başkent hem ticari yolların güzergâhı üzerinde olması hasebiyle ticaretin kontrol edildiği bir mevki hemde ulaşım olanaklarının fazla olması hasebiyle kültürel etkileşimin üst seviyede olacağı bir olarak dizayn edildi. Bu özelliklerinden dolayı yeni kurulan şehir, hem yönetimin çekincelerini ortadan kaldıran bir yer, hem de ticari ve sosyal ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı deyim yerindeyse bir medeniyet beşiği vazifesi görmüştür dünya ve İslam kültür mirası adına.

Halife Mansur 6 Zilhicce 158\7 Ekim 775 yılında hac yolculuğu sırasında rahatsızlandı ve kısa süre içinde de vefat etti. Daha önce de geçtiği gibi yerine veliaht olarak diğer rakiplerini yoğun çabalar sonucu saf dışı ederek oğlu Mehdi'yi atadı.

5.3. SİSTEMİN OTURMAYA BAŞLADIĞI DÖNEM: HALİFE MEHDİ DÖNEMİ (158-170/775-786)

5.3.1. Halife oluşu ve şahsiyeti

744 yılında dünyaya geldi. Babası onu tek veliaht olarak sorunsuz bir idare bırakmak için çok uğraşlar verdi. Bu bağlamda da onun devlet idare edebilecek bir birikime sahip olabilmesi için çok gayret sarf etti. Daha rahat konumda Gerekli deneyimleri pratikte de kazanması için Horasan ve Taberistan seferlerine gönderildi. Ayrıca hac emirliği ve kendisi için kurulan Rusafe şehrinin yönetimini sağladı. Bu tecrübelerle devletin başına geçen Mehdi'nin şahsi özelliklerine baktığımızda halkın tamamına yakını tarafından sevilen, haksızlıklara karşı mücadele eden, zulme uğrayanlara adaletle muamele eden, iyi huylu, vakar sahibi, halk ile devleti bütünleştirme gayretinde olan Ömer b. Abdülaziz'i andıran bir kişiliğe sahiptir.

5.3.1.1. Ülkedeki Dâhili Çalışmalar

Halife Mehdi iktidara geldiğinde seleflerine göre biraz daha rahat konumdaydı. Çünkü babasının uzun süreli halifeliği döneminde ülkedeki problemlerin çoğunluğu halledilmiş, ülkede büyük ölçüde istikrar sağlanmıştı. Dâhili problemler yönünden seleflerinden daha avantajlı konumda olması hasebiyle, o mesaisini daha ziyade selefleri zamanında sükûnetin temini bağlamında yapılan mücadeleler sonucunda zedelenen halk-devlet münasebetlerini iyileştirme noktasında bazı icraatlarda bulundu.

Bu icraatlardan olarak yönetim anlamında şiddet ve baskı politikasına son verdi. Mehdi buna delil olarak da sosyal barışı devlet teminatı altına alma bağlamında hapisanelerde tutuklu bulunan siyasi suçluları serbest bırakmıştır. Ayrıca ağır cezalardan dolayı tutuklu buluna mahkûmlara ise yiyecek temin etme yoluna gitmiştir. Bütün bunlara ilave olarak O hapisanedeki mahkûmlara ve cüzzamlılara onların dilencilikten vazgeçirmek ve hastalıklarının yayılmasını önlemek için belli miktarda aylık bağlamıştır. Halife Mehdi'nin bu icraatlarını böyle teferruatlı bir şekilde anlatmamızın sebebi, O'nun bu icraatlarının şimdiye kadar anlattığımıza

Abbasi devleti için gerçek manada devrim niteliğinde olmasından dolayıdır.

Halife Mehdi iç huzuru temin anlamında sürekliliği sağlama bağlamında özellikle devlet yöneticilerinin keyfi tasarruflarını engellemek amacıyla, kendisini bilgilendirme amaçlı güvenilir kişiler göndermiştir. Bu doğrultuda özel yetkili mahkemeler kurdurmuş şikayet edilen devlet yöneticilerini bizzat kendisinin de hazır bulunduğu mahkemede yargılanmıştır.

İktisadi alanda ticari hayatın gelişmesi adına önemli faaliyetlerde bulunulmuş, bu ilkeden olarak kervanların barınma ve korunma amaçlarıyla kervansaraylar kurulmuş ve buralarda yeni su kuyuları açılmış, mevcut kuyular da kullanıma müsait duruma getirilmiştir. Yeni yönetim anlayışının işlerliğini sağlamak için de Bağdat ile diğer İslam beldeleri arasında haberleşmenin kesintiye uğramaması noktasında posta hizmetlerini yeniden düzenlemiştir.

Din hizmetleri bağlamında da halife Mehdi babası tarafından Rusafe'de yapımına başlanan camiye tamamladı. Bunun dışında Basra Camii ile Mescid-i Haram, Mescid-i Nebi ve Mescid-i Aksa'yı genişletmiş; Irak-Hicaz hac yollarının bakım ve güvenliğini sağlamış, yol boyunca hacıların konaklama ve su ihtiyaçlarının temini gibi bayındırlık hizmetleri gerçekleştirmiştir.

Bu dönemde toplumsal gruplar bağlamında selefleriyle sürekli hilafeti sahiplenme adına mücadelenin yaşandığı Şiiler ile de Mehdi önemli açılımlar gerçekleştirmiş ve onlarında geçmişteki husumetlerden dolayı gönülleri alınmıştı. Bu bağlamda ehl-i beyt ve taraftarlarından tutuklu bulunanları serbest bırakma, el konulan arazilerini iade etme ve onlara ekstra araziler tahsis etmesi gibi adımlar atılmıştır. Bu icraatlar neticesinde Şii grupların bu dönemde Abbasilere karşı herhangi bir isyan faaliyetine tevessül etmedikleri görülmektedir.

Bu kadar muazzam bir yönetim sergilenmesine rağmen bu dönemde de bazı isyan faaliyetleri vuku bulmuştur bunlardan en tehlikelisi ise Horasanlı Mukanna hareketidir. Merv'de ortaya çıkan bu isyan siyasi karakterli olmasına rağmen, daha sonra Ebu Müslim'in şahsında –ulûhiyet-zırhına büründürülmüş ve böylece taraftar kitlesini ülkeyi huzursuz edecek boyutlara ulaşmıştır. Bu durum üzerine halife bölgeye bir ordu gönderdi. Uzun süren bir muhasara sonunda kurtuluş umudu kalmayan Mukanna, sığındığı kalede büyük bir ateş yakarak kendini içine atıp yaktı. Böylece bu tehlike fazla büyümeden bertaraf edilmiş oldu.

Bu isyana ilaveten eski İran dinlerini ihya etme amacıyla daha sonra İslam toplumunda Zanadika olarak isimlendirilecek grubun çıkardığı ayaklanmalar gerçekleştirildi. Halife bu olayları bertaraf etmek maksadıyla Divan-ı Zanadika adında bir müessese kurdu. Ayrıca onların topluma yaymaya çalıştıkları sapıkça fikirlerinden halkın etkilenmemesi için âlimlere reddiyeler yazdırılmıştır. En nihayetinde tövbe edenler affedilmiş, ısrarcı olanlar ise cezalandırılmışlardır.

5.3.1.1.1. Ülke Haricinde Yürütülen Faaliyetler

Halife Mehdi döneminde ülkedeki iç huzurun sistemleşmesi yanında dışta da özellikle Bizans'a karşı bazı faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Halife Mehdi bu bağlamda babasının da yaptığı gibi sınır güvenliğine gereken ehemmiyeti vermiş, bu bölgelere askeri bakımdan asker ve istihdam konusunda takviyeler yapmıştır. Ayrıca Bizans'a fiili hareket bağlamında 776-781 yılları arasında 5 tane sefer düzenlemiştir. Bu seferlerde oğlu Harun'u aktif bir şekilde kullanarak onu askeri alan-

da yetiştirmiştir. 781-82 yıllarında Harun'un komutasında gerçekleşen sefer neticesinde pek çok kale ele geçirilip Kadıköy'e kadar ulaşıncaya, Bizans kraliçesi İrene'nin barış teklifi üzerine yıllık 70 bin dinar karşılığında 3 yıllığına bir barış antlaşması imzalanmıştır.(H.165\M.782)

Halife ayrıca hicri 159(776) yılında Abdülmelik b. Şihab komutasında yaklaşık 9 bin kişilik bir orduyu Basra üzerinden deniz yoluyla Sind üzerine gönderdi. Fakat bu ordu bölgede Barbed şehri fethetmelerine rağmen dönüşte fırtınaya yakalanarak büyük zayıyata uğradı.

Halife Mehdi kendi yerine oğlu Hadi'yi ardında birtakım mücadeleler sonucunda diğer oğlu Harun'u da ikinci veliaht olarak tayin etti. Abbasi devletinde birçok iyi faaliyete öncülük eden bu adil halife hicri 170(M.786) yılında farklı rivayetler ileri sürülen bir nedenden ötürü vefat etti ve yerine de oğlu birinci veliaht Hadi başa geçti.

5.4. KISA BİR DURAKLAMA DÖNEMİ: MUSA EL-HADİ DÖNEMİ

5.4.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti

Kaynaklarda kesin olarak ne kadar hilafette kaldığı pek net olmayan halife hadi hakkında ortak kanaat onun çok da fazla bir süre halifelik yapmadığı yönündedir. Babası Mehdi'ye yaklaşık 10 yıllık bir süre addedildiği zaman Hadi'nin hilafet süresi olarak ta ancak maksimum 2 yıllık bir döneme tekabül etmektedir. Hilafete gelişi konusunda veliahtlık konusunda dedesinin yaptığı atamada kendisi de yer almasına rağmen babası ikinci veliaht olarak uygun görülen İsa b. Musa yerine ikinci oğlu Harun'u getirmek için çaba harcadı ve bu konuda kendisinin öğrendiğimiz hayat tarzına pek de uymayan usuller kullandı. En nihayetinde babasının ölüm haberi Cürcan'da bulunan Hadi'ye ulaşınca Bağdat'a gelip hilafet'e oturdu.

Kişilik özellikleri bakımından babasından ziyade dedesi Mansur'a benzeyen halife Hadi sert tabiatlı, şiddet taraftarı, otoriter ve babasının kurduğu mükemmel toplumsal oluşumu altüst edebilecek kadar bir kişilik yapısına sahiptir.

5.4.1.1. Dâhili Problemler ile Mücadele

Halife Hadi iktidara geldikten kısa bir süre sonra Hz Hasan soyundan gelen Hüseyin b. Ali Medine de isyan başlattı. Bu isyanın sebebi olarak da dönemin Medine valisi Ömer b. Abdülaziz'in Ali oğullarına kötü davranması hatta bazılarını hapse attırması olarak gösterilmektedir. Nihayet Hüseyin b. Ali Hicri 169 yılında Zilkade ayının ilk günlerinde Mescid-i Nebevi'de halktan biat alarak Abbasi halifeliğini tanımadığını belirterek isyan etti. Ardından Hüseyin Medine'deki valinin birliklerini mağlup ederek Beytü'l mal'e el koydu. Bunun üzerine halife Muhammed b. Süleyman komutasında büyük bir orduyu Hüseyin'in üzerine gönderdi. İki ordu Mekke-Medine arasında Fah denen bölgede karşı karşıya geldiler. Bu savaşta hareketin lideri Hüseyin öldü. Bunun üzerine ordusunda etrafa dağıldı.(8 Zilhicce 169\11 Haziran 786) bu olayı Şiiler Kerbela hadisesinden sonra en acıklı hadise olarak kabul ederler. Bu hareketten sonra Hz Ali evladına karşı baskılar daha da şiddetlendi. Yani babasının iade ettiği ehl-i beyt hakları oğlu tarafından tamamen ellerinden alınmış oldu.

Hadi dönemi dâhili meselelerden ikincisi Zanadika problemi idi. Halife bu durumda olan kişileri önce karşısında sorguya alıyor, şüphelendiklerini ise ağır bir şekilde cezalandırıyordu. Bu grup içinde en çok öne çıkanlardan biri ise hac dönemi Mekke’de hacılarla alay eden Yezdan b. Bazan idi. Bu dönemdeki bir başka iç problem ise Hariciler idi. Cezire bölgesinde Hamza b. Malik el-Huzai liderliğindeki isyan bu grup tarafından çıkarılan en önemli isyan idi. Hamza Musul yakınlarında her ne kadar Abbasi ordusunu mağlup ettiyse de daha sonra ki birlikler tarafından yakalanarak etkisiz hale getirildi

5.4.1.2. Halifenin Ailesi ile İktidar Mücadelesi ve ölümü

Halife Hadi iktidara geldiğinde babası ile taban tabana zıt bir kişilikte olduğunu daha önce belirtmiştik. Babasının yumuşak huyluluğundan istifade ederek yönetim bazında bazı tasarruflarda bulunan halifenin annesi Hayzuran Hadi döneminde bu imtiyazından mahrum edildi. Böylece daha önce yönetim konusundaki tasarruflarda ön planda olan Hayzuran oğlunun sert tavırlarından dolayı ikinci plana itilmiş oldu. Hadi halife olunca bazı bürokratlar halife hiç hazzetmemesine rağmen Hayzuran hanımla görüşmeye devam ediyorlar ve bu durum da halifenin otorite anlayışına çok ters geliyordu. Halife annesinin muhtemelen bir süre sonra bu davranışlarını terk edeceği ümidiyle olaylara bir müddet göz yumdu fakat olaylar hiç de ummadığı istikamette gelişti. Hadi bir süre sonra artık annesinin dediklerinin tersi istikametinde uygulamalar sergilemeye başladı. Olayın vardığı boyutun anlaşılması bakımından şu anektot oldukça ilginçtir. Hayzuran bir gün oğlundan bir istekte bulundu ve bunun mutlaka yapılması gerektiğini oğluna ilettili. Hadi’de bunu yerine getirmeyeceğini ısrarla söyleyince annesi birine söz verdiğini ağzından kaçırdı. Bunun üzerine halife şu cumleleri söyledi.”Yazıklar olsun annesi devleti idare eden oğula. Bu konuda hiçbir isteğini yerine getirmeyeceğim. Vallahi bundan böyle komutanlarımın ya da özel adamlarımdan birinin kapıda beklediği bana ulaşırsa onun boynunu vurur ve malını müsadere ederim.” Dedi. Bu sözler halifenin annesinin devlet yönetim işlerine müdahalesinin vardığı boyutun ilgiç bir delili mahiyetindedir.

Bu problemlere bir de halifenin kardeşi Harun yerine oğlu Cafer’i veliahtlığa düşünüyor olması ve halifenin tehdidi neticesinde artık kimsenin Hayzuran’a danışmaması ana oğul arasında kılıçların çekilmesine neden oldu. Nitekim her iki tarafın birbirlerine karşı suikast hamleleri Hayzuran’ın oğlunu öldürmesi ile neticelendi.(H.170 Rebiulevvel\Eylül 786)

5.5. SİYASİ VE KÜLTÜREL ALANDA BÜYÜK ATILIMLAR:HARUN REŞİD DÖNEMİ(H. 170-193\M. 786-809)

5.5.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti

Harun Reşid 145(763) yılında Rey’de doğdu. Çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim görmüş ve bu sayede iyi bir kişilik sahibi olmuştur. Hocası İran asıllı, kendisine baba diye hitap ettiği Yahya b. Halid el-Bermeki’dir. O ilim hayatının yanı sıra halife olmadan önceki dönemde 780 yılında Bizans’a gönderilen orduda komutan olarak görev yaptı. Ardından 781 yılında Ermenistan ve Azerbaycan başta olmak üzere bütün batı eyaletlerin valiliğine getirildi. 783 yılında babası tarafından ikinci veliaht olarak tayin edildikten sonra kardeşi Hadi’nin kısa süren hilafet hayatından sonra Hicretin 170.(M.786) yılında Abbasi devletinin 5. Halifesi oldu. O’nun kişiliği hakkındaki

genel kanaat Abbasi halifelerinden en faziletli, en bilgin ve en cömertlerinden biri olduğu yönündedir. Kendisine sadet edildiği üzere bir sene hacca gitmiş diğer sene ise ordunun başında sefere katılmıştır. Bu durum onun prensip sahibi ve işine önem verip, onu bizzat kendisi takip eden bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Fakat kaynaklar onu cömertlik hariç dedesi Ebu Mansur'a benzetirler. Harun Reşid ayrıca ilime ve alime değer veren ve onları koruyan bir özelliğe de sahiptir. Olumsuz sayılabilecek bir özelliği olarktan Harun Reşid çok istikrarsız tutumlar takınmaktadır. Bazen iyi hasletlerin tamamını kendisinde görmek mümkün iken, bazen de aksi istikamette tepkiler verebilmektedir Harun Reşid zamanında Abbasi devleti hem ilim ve kültür sahasında, hem de iktisadi alanda en üst düzeye ulaşmıştır. Kültürel faaliyetler bağlamında O'nun ismi Bin bir Gece masallarıyla ölümsüzleşmiş ve faaliyetleri asırlar boyu hafızalar da canlılığını korurken, iktisadi alanda da elde edilen ekonomik imkânlar sayesinde Bağdat dünyanın en görkemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Biz yine de onun kişilik özelliklerini onun siyasi hayatından anlatacağımız kesitlere havale edelim.

5.5.1.1. Ortaya Çıkan Dâhili Problemlerin Çözülmesi

Bu dönemde de siyasi, dini ve etnik kökenli isyanlardan bahsedebiliriz. Arap toplumunun müzmin hastalığı haline gelen geçmişi İslam öncesi döneme kadar dayanan asabiye Harun Reşid döneminde en üst seviye ye hatta devletin temellerini sarsacak boyutlara ulaşmıştır H. 176 yılında Abbasi devleti bir Kaysi- Yemeni mücadelesine sahne olmuştur. Olaylar tehlikeli boyutlara varınca halife Cafer b. Yahya komutasında bir ordu gönderdi. Bu karışıklık tam halledildi sanılınca aynı menşe'li (Kaysi-Yemeni) bir karışıklık bu sefer de Dimeşk merkezli meydana geldi. Bu karışıklık da Muhammed b. Mansur tarafından bastırıldı.

Problemler dönemi olan bu dönemde aynı karışık durumlar ülkenin doğu bölgelerinde de baş gösterdi. Ancak buradaki karışıklıklar uzun süredir Müslüman olmalarına rağmen hala eski geleneklerine, dinlerine bağlı kalarak yani dini ve de idareyi benimseyememelerinden kaynaklanmaktaydı. Fakat ilginç olan burada meydana gelen karışıklıklar farklı iken, Emeviler döneminden beri olduğu gibi kitleler düşüncelerini Hz. Ali oğulları üzerinden gerçekleştirmeye çalışılıyordu. Harun Reşid iktidara geldiğinde Hz. Ali oğullarının desteğini almak istemiş, bu bağlamda onların tutuklu esirlerini serbest bırakmıştı. Fakat onlar yönetimin kendilerinin hakkı olduğu anlayışı anlayışlarından dolayı bu teklifi kabul etmediler. Neticede de Hz Hasan'ın soyundan olan bölgeye doğru harekete geçti. Yahya b. Abdullah Deylem bölgesinde halkın büyük teveccühüne mazhar olarak hilafet için biat aldı. Bunun üzerine Bağdat yönetimi Fazl b. Yahya önderliğinde 50 bin kişilik bir orduyla bu bölgeye gelip Yahya b. Abdullah'a eman vererek onu teslim olmaya ikna edip Bağdat'a getirdi. Fakat halife Yahya'nın bir daha ayaklanma ihtimaline karşılık onu hapsedti. Bu durum da başta Yahya'ya eman veren Fazl b. Yahya olmak üzere bütün Bermekiler'in tepkisini çekti ve halife ile Bermekiler'in arası açıldı. Ardından Fazl, Yahya b. Abdullah'tan bundan sonra hiçbir harekette bulunmayacağına dair söz aldıktan sonra onu Bağdat'tan uzaklaştırdı. Bunu öğrenen halife hem Abdullah'ı yakalayıp öldürttü, hem de Bermekiler'i kendisinin arkasından iş çevirmekle suçlayarak bu aileyi yönetimden tamamen tasfiye etti.

İkinci bir tehlike Olarak Harun Reşid'i bekleyen Berberi tehlikesi idi. Fah savaşından kaçarak kuzey Afrika'ya gelerek İdrisiler devletini kuran İdris b. Abdullah burada Berberiler büyük bir güce ulaştı. Halife de buraya askeri birlik gönderme konusunda kararsız kaldı. Çünkü gerçekte gönderilen ordunun yenilmesi işleri içinden çıkılmaz bir hale sokabilirdi. Halife burada güçten

ziyade kurnazlık yaparak kendi içinden Süleyman b. Cerir'i asi süsü verilerek İdris'e sığınmasını sağladı. Bir süre sonra İdris ortadan kaldırılmasına rağmen o sırada İdris'in yeni doğan çocuğuna da İdris adını vererek İdrisiler devletini kurdular(H. 172\M. 789) bu durumda bu ayrılığı engellemeyince Abbasi devletinden ayrılan ilk devlet İdrisiler oldular. Halife de en azından İdrisilerin daha aşağı bölgelere inişini engellemek için Tunus bölgesini İbrahim b. Ağleb'e oldukça donanımlı yetkilerle yerleştirmiştir.

Her halifenin azılı belası olan Hariciler Harun Reşid döneminde de iş başındaydılar. İlk olarak H. 178 de Velid b. Tarif eş-Şari tarafından Nusaybin merkezli ayaklandılar. Kısa sürede Cezire'nin tamamını saran bu hareket halifenin Yezid b. Mezyed eş-Şeybani'yi bölgeye göndermesi ve Yezid'in ordusunun Harici lideri Velid'i öldürmesi sonucu kontrol altına alındı. (H. 179\M. 795) bu olaydan sonra aynı yıl Harici Hamza b. Eştak es-Sicistani Kirman bölgesinde ayaklandı. Bölgedeki katılımlar ile daha da güçlenen Hamza halifeliğini ilan ederek Horasan' saldırmaya başladı. Öyle ki kısa sürede Horasan valisini mağlup ederek Herat bölgesine ulaştı. Durumun ciddiyetini anlayan halife bizzat ordunun başına geçerek Rey'e kadar geldi. Fakat Bizans saldırısı haberi üzerine geri dönüldü. Harici isyanları bu dönemde H. 191 de Cezire de Sevrân b. Seyf idaresindeki bir başka ayaklanma ile devam etti. Halife bu ayaklanmayı Tavk b. Malik komutasında gönderdiği ordu ile bastırdı.

Harun Reşid'in uğraştığı bir diğer bölge ise Kuzey Afrika oldu. Halife Mansur tarafından buraya vali olarak atanan Yezid b. Hatim el-Mühelleb'i H. 170 yılında ölünce, yerine atanan valiler bir türlü bölgede tutunamadılar ve değişikliğe uğradılar. Bölgede sık sık vali değişikliğinin yaşanması ve H. 177 de yeni vali Fazl b. Ravh'ın halka karşı sert tutumu yüzünden Tunus'ta büyük bir ayaklanma baş gösterdi. İlaveten yeni vali de asilerle girdiği mücadele sonucu ölünce ayaklanma iyice yayılma sahası buldu. H.179 da Herseme b. A'yen valiliğe atanınca ortalık biraz durulur gibi olsa da bu isyan kontrol edilemedi. Bunun sonucu olarak ta Tunus'ta Abbasiler tarafından sınır güvenliği için kurulan bölge de ana gövdeden ayrılan ikinci devlet Ağlebiler kuruldu.

5.5.1.2. Harun Reşid Döneminde Dış İlişkiler ve Mücadeleler

Harun Reşid bu dönemde dışta en büyük rakip olan karşı yapılan mücadelelere büyük önem verdi. O bilhassa sınır bölgelerin tanzimine büyük önem verdi ve bu bağlamda Şam ve Cezire arasında Avasım adı altında yeni bir askeri valilik kurdu.(H. 170) Sonra da Avasım'a bağlı şehirlerle de takviye ordular göndererek burada devamlı oturan ve Bizans'a karşı hazır halde bekletilen bir ordu kurdu. Bu dönemden itibaren Harun Reşid hicri 172 yılından başlayarak yine hicri 181 yılına kadar kara ve denizden olmak üzere 5 tane ciddi seferler düzenledi. Bu seferler sonucunda biri Antalya açıklarında donanmayı yenilgiye uğratmak olmak üzere safsat kalesi, Matmura (Niğde Aksaray arası) ve Ankara'ya uzanan bölgeye kadar olan yerlere hâkim olunca Bizans kraliçesi İrene barış istemek zorunda kaldı. Fakat İrene'den Nikeforos'un Bizans'ın başına geçmesiyle bu anlaşmayı tanımaması ve vergileri vermediği gibi İrene'nin verdiği vergileri de geri istemesi halifeyi çok öfkeliendirdi. Harun Reşid Bizans'a çok sert içerikli bir mektup ile onların isteklerine cevap verdi ve H.187 yılında Anadolu seferine çıktı. Kendisi büyük bir ordu ile Ereğli üzerine yürürken, komutanlarını da diğer kaleler üzerine gönderdi. Nikeforos halifenin karşısına çıktıysa da tutunamadı ve barı istemek zorunda kaldı. Harun Reşid kışın yaklaşması sebebiyle Bizans ile haraç vermeleri ve Müslümanlar tarafından tahkim edilmiş Rum kalelerine dokunulmaması şartıyla antlaşma imzaladı. Ancak Bizans antlaşmaya uymadı ve bütün maddelerin aksi-

ne hareket ettiği gibi Tarsus üzerine de saldırdı ve Tarsus Bizans'ın eline geçti. Harun Reşid Hicri 189(M.806)da sefere çıktı. Önce Ereğli'yi sonra da Tuvana yı ele geçirdi. Diğer taraftan Bulgarlar tarafından tehdit edilen Bizans eski antlaşma maddeleri üzerinden anlaşma teklif etti. Bu teklifin kabul görmesi üzerine taraflar arasında barış yapıldı. Bu anlaşmadan sonra Bizans ile ilişkiler normale döndü. Çünkü Harun Reşid'in Ereğli kuşatması sırasında esir alınanlar arasında imparatorun gelini de bulunuyordu. Bu yüzden imparator elçi göndererek gelininin bırakılması rica-sında bulundu. Bunun üzerine halife Harun imparatorun gelini şanına layık hediyeler ile birlikte geri gönderdi. Nikoforos'ta bu jسته mukabil karşı hediyelerle halifeye mukabelede bulundu.

Bu dönemden sonra H. 191 yılında Yezid b. Muhalled el-Hübeyri Bizans üzerine gönderildi ve ağır bir yenilgiye uğradı. Bunun haricinde yapılan diğer seferler sonucunda Tarsus geri alınıp Müslüman birlikler istihdam edildi. Bununla birlikte Masisa şehri de alınmış oldu(geriH192\M. 807) bu mücadeleler sonrasında Harun Reşid ile Bizans arasındaki ilişkiler sadece esir değişimi şeklinde cereyan etmiştir.

Harun Reşid'in Hazarlar ile mücadelesine baktığımızda bu devlet ile de sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Bu dönemde Ermeniy'e çıkan karışıklar ve Ermeniler ile Araplar arasında bazı küçük çaplı sorunlar yaşanmıştır. Netice de bu küçük çaplı olaylar iki devleti karşı karşıya getirdi. Harun Reşid bu bölgedeki problemlerin çözümü için Said b. Selm b. Kuteybe el-Bahiliyi bölgeye vali tayin etti.(H. 181\M.797) fakat Ermeni reisleri Said'e cephe aldılar. Diğer taraftan da Bab halkı Said'e muhalefet ederek Necm b. Haşim önderliğinde valinin şehirdeki vekili üzerine saldırdılar. Bunun üzerine Said Necm'i yakalayarak öldürdü. Bu olay Necm taraftarlarının Hazarlara sığınmasına ve onları Abbasilere Karşı kışkırtmalarına sebep oldu. Neticede Hazar hakanı Hicri 183 yılında Bab şehri üzerinden İslam topraklarına girdi ve köy ve kasabaları tahrip edip kadın çocuk demeden katliam yaptı. Halife bu gelişmeler üzerine bölgeye Yezid b. Mezyed'i tayin etti. Hazarlar Abbasi ordusuyla sıcak temasa girmemek için geri çekildiler. Bu da Müslümanlar ile Hazarlar arasında son çatışma olmuştur.

Harun Reşid Avrupa ile de temasta bulunmuş, bu bağlamda Şarlman ile iyi ilişkiler kurmuştur düşmanımın düşmanı dostumdur hesabı Şarlman ezeli rakibi Bizans'a karşı Bizans'ın diğer rakibi Harun Reşid ile müttefik olmuştu. Aynı şekilde Harun Reşid'de Endülüs devletine karşı onların rakibi Şarlman ile müttefik oldu. Özellikle batılı kaynaklarda H.181-191 yılları arasında iki müttefik hükümdar arasında elçi bazında ziyaretler ve karşılıklı hediyeleşmeler yaşanmıştır. Halife Horasan'da çıkan bir ayaklanmaya bizzat iştirak ettiği bir sırada rahatsızlandı ve bu durumda Tus şehrinde istirahatata çekilerek ordunun başında oğlu Memun'u görevlendirdi. Şayet ölürse oğlu Memun'a katılmasını vasiyet etti. Bundan kısa bir süre sonra da 3 Cemaziyelahir 193(24 Mart 809) tarihinde vefat etti. Bu kadar yoğun mücadele içinde geçen bu dönem yine bir sefer esnasında nihayetlenmiş oldu.

5.6. FARKLI IRKLARIN HİLAFETTE ETKİN OLMAYA BAŞLADIĞI DÖNEM: EMİN DÖNEMİ (H. 193-198\M.809-813)

5.6.1. Halife Oluşu ve Şahsiyet özellikleri

Ebu Abdullah b. Emin H. 170 yılında doğdu. Hem annesi hem de babası Haşimi olan tek Abbasi halifesidir. Harun Reşid veziri Fazl b. Rebi'ye Horasan'a gitmesini vasiyet etmiş fakat Fazl tam tersine Bağdat'a gelmiştir bu durum devlet içinde bazı karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Vezir bu hareketiyle muhtemelen Memun'dan çekindiğinden olacak ki, halife olan Emin'e kardeşlerini veliahtlıktan azledip yarine oğlu Musa'yı veliaht yapmasını tavsiye etmiştir. Böyle bir duruma yer arayan Emin'de hemen tavsiye ye uyarak oğlunu veliaht tayin ettiğini ilan etmiştir.

İşte bu bağlamda halife Emin'in şahsiyet özelliklerine baktığımızda onun hakkında iki farklı kişilik karakteri ile karşılaşmaktayız. Birincisinde, hiçbir şey umursamaz, paspal, eğlence ve oyuna düşkün, içki meclislerinde dolaşan pejmürde bir kişilikten diğerinde ise; Aslanı eliyle öldürecek kadar güçlü, atılgan, güzel konuşan, edebiyata aşına ve ikramı seven biri olarak zikrederler. Siyasi hayatı boyunca kardeşi ile mücadele ettiği gerçeğinden hareketle pekte kişilik yapısı hakkında gerçek bilgi sahibi olamasak da onun vezirinin telkinlerine göre hareket etmesi ve kararlarında isabetsiz olması, bütün bunlara ilaveten devlet yönetiminde pekte maharetli olmayışı tarihçilerin ittifak ettiği gerçeğe bizi götürmektedir. Halife Emin kesinlikle devlet yönetebilecek kabiliyette değildir.

5.6.2. Kardeşi Memun ile Mücadelesi ve Ölümü

Harun Reşid'in Tus'ta vefatı üzerine birinci veliaht Emin Bağdat'ta halktan biat almış, kardeşi Memun o sırada Horasan'da bulunmaktaydı. Fakat biat konusunda herhangi bir problemde çıkarmamıştı. Fakat fazl b. Rebi'nin telkinleriyle Emin tarafından veliahtlıktan azledilince iki kardeş karşı karşıya gelmişti. Üstelik Emin babasının vasiyetini de Kâbe'den yırtıp atmıştı. İki kardeş arasındaki mücadele onların destekleyen grupların özelliklerine göre farklı kutuplaşmalar oluşturmuştu. Çünkü genel itibarıyla Emin'i Araplar, Memun'u Farslılar destekliyordu. Bu ittifak olarak böyle olmamak ile birlikte destekçi bu gruplar için farklı genellemeler de yapılabilir. Örneğin Emin'i destekleyen Abbasi-Haşimi ittifakı, Memun'u destekleyenler ise Horasan-Şii ittifakı denebilir. Coğrafi yönden bakıldığında ise Emin-Memun mücadelesini Irak-Horasan rekabeti olarak görmek yanlış olmaz. Fakat bu genellemeler teferruatta bazı çelişkileri içinde barındırmaktadır. Bu yüzden taraflar arasında siyasi hiziplenmelerin oluşturduğu bir yapıdan söz etmek en doğru çözümleme olur galiba.

İki kardeş arasında öncelikle mektuplaşmalar başladı. Memun neredeyse veliahtlıktan vazgeçecekken vezir Fazl b. Sehl'in ikna edici çabaları sonucu anlaşma ümidi ortadan kalktı. Bu andan sonra Memun Herseme b. A'yen'e bir ordu hazırlama talimatı verdi. Ardından Tahir b. Hüseyin'e ordusuyla batı istikametine gitme talimatı verdi. Bu sırada Emin de Ali b. İsa'yı doğu istikametine gönderdi. İsa ile Tahir Şaban-Ramazan 195 yılında karşılaştılar. Tahir sayıca az bir orduya sahip olmasına rağmen Ali b. İsa savaşın başında öldürülünce ordu dağıldı. Bunun üzerine halife ikinci bir atakla Abdurrahman b. Cebele komutasındaki orduyu devreye soktu. Hamedan'da Tahir tarafından kuşatılan bu ordu takviye gelmeyince ve terli halk da Abdurrahman'ı teslim etme taraftarı oluca teslim müzakereleri sırasında ise yardımcı kuvvetlerin gelişi halifenin komutanını cesaretlendirdi ve O, Tahir'e karşı ani bir baskın gerçekleştirdi. Fakat başaramayınca bu hare-

ketinin karşılığını canıyla ödedi. H. 196 da Emin ilerlemekte olan Tahir'e karşı toparlayabildiği orduyu gönderdi fakat bu ordu da Tahir karşısında pek varlık gösteremedi.

Bu mücadele ve Memun'un ilerleyişi devam etti. Tahir H.197 yılında Bağdat'ın bazı dış mahallelerini ele geçirdi. H.813 yılında halifenin adamları bunalmış veya yeni halife adayından menfaat umuyor olacaklar ki onu getirip Tahir'e eslim ettiler. Emin Herseme ile birlikte Memun'un yanına götürülürken Tahir'in adamları tarafında tutuklandı ve bir gece idam edilerek kafası Memun'a gönderildi. Böylece Abbasi tarihinde Memun dönemi başlamış oldu.

5.7. İKTİDARDA FARKLI BİR ANLAYIŞ –İLİM VE KÜLTÜR- MEMUN DÖNEMİ: (H.198-218\M.813-833)

5.7.1. Halife Oluşu ve şahsiyet Özellikleri

Abdullah Memun 15 Rebiülevvel 170(14 Eylül786) yılında doğdu. Çok iyi bir eğitim görmüş, bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'i hıfzetmiş ayrıca pek çok hadis ezberlemiştir. Dönemin ünlü âlimlerinden ders alarak yetişmiştir. Halife oluşu bir önceki bölümde de anlattığımız gibi çok çetrefilli bir sürecin sonunda biraz da hazin bir şekilde gerçekleşmiştir. Yaklaşık 20 yıllık hilafeti döneminde iç ve dış mücadelelerinin yanında özellikle ilim ve kültür alanında yaptığı hizmetler onu hafızalara kazımıştır.

Abbasi halifelerinin en parlak simalarından biri olan Memun, çoğu tarihçi tarafından dönemin sarsıntılı olaylarına karşı sergilediği liyakatli tavırlarını takdirle yad eder. O kişisel özelliklerinden olarak; insanlarla yakın ilişki kurması, kendisini sevdirmesi, cömertliği, hayırseverliği ve sabırlı kişiliği ile bilinirdi. Ayrıca O, sabırlı olmasından dolayı olay anında soğukkanlı davranabilmiş, olayları takip ederek tam olarak kanaat sahibi olduktan sonra şartları da hazırlayarak yapacağı yaptırımı uygulamıştır. Ayrıca Memun gerektiğinde çok acımasızca davranışlar sergilemiş olmasına rağmen, kendisi ile diyalog kurmaya çalışan, problemini arz eden ve kendisinden yardım talebinde bulunan insanlara karşı da oldukça cömert, mütevazı ve yardımsever idi. İlim sahibi olduğundan dolayı da ilme ve alime değer veren meclisinde ilmi münazaralar yapmayı seven ve doğru bildiği ve inandığı konularda da sert ve kararlı bir yapıya sahiptir.

5.7.2. Devleti İlerlemesine Mani Olan Dâhili Problemler ile Mücadele

Halife Memun'un ilk olarak uğraştığı problem Ebu Müslim'in öldürülmesi sonucu Horasan'da siyasi içerikli olarak başlayan, fakat yıllar içinde hareketin içinde bulunan fars asıllı kişiler tarafından eski dinlerinin de etkisiyle Ebu Müslim'e Tenasüh inancı gereği gezer ruh olarak bedenden bedene geçerek yaşadığını inanan kitlenin isyan hareketi olan Babek isyanıdır. Bu isyanın lideri olan babek'in menşei hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakla birlikte kesin bir fikir sahibi değiliz. Bizi ilgilendiren yönüyle Babek 816 yılında (H.201) isyan etti. Bu tarih tesadüf değildir. Çünkü bu dönemde Memun kardeşi ile mücadeleden yeni çıkmış, Hz Ali evladından Ali Rıza'nın veliaht tayin edilmesi ile devlet içinde başka isyanların çıkmasına sebep olmuş, hasan b. Sehl ve Herseme b. A'yen arasındaki mücadele ve sonradan Herseme'nin öldürülmesi üzerine Ermeniye valisi olan Herseme'nin oğlunun isyan hazırlıklarına başlaması ve Ermeni reislerine ve Babek'e mektup yazarak ortak düşmana karşı birleşme teklifinde bulunması... bu kadar karışık

olan zamanın kendisi için en ideal zaman olduğunu düşünen Babek sair zaman diliminde isyan etti. İlk olarak civarında bulunan Müslüman topluluklara kadın çocuk demeden saldırdı. Böylece reklâmın iyisi kötüsü olmaz hesabı her geçen gün taraftar kitlesini de arttırdı.

Durumun ciddiyeti önem arz eden bu isyana karşı Yahya b. Muaz'ı Ermeniye valiliğine getirerek bölgeye gönderdi.(H.205\M. 821) vali ilk hamlesinde başarısız olunca görevinden alındı. Yerine atanan İsa b. Muhammed bazz geçitlerinde yaptığı hücum sonucunda mağlup oldu ve geri çekildi. Artarda halife kuvvetlerini yenen Babek hem itibarını artırıyor, hem de gittikçe öz güven kazanıyordu. 824, 825, vali değişiklikleri Babek bir türlü bertaraf edilemedi. Bu hareketlerin başarısız olması ve Memun'un hilafetinin sonlarına doğru askeri gücünü Anadolu'nun fethine harcaması dolayısıyla bu hareket bir sonraki halife Mutasım'a miras kaldı.

Halife Memun veliaht olarak tayin etmesi üzerine Bağdat halkı da İbrahim Mehdi'ye biat etti. Bu durumdan cesaret alan Cezire'deki isyancılar bu iki başlılıktan da istifade ederek isyanlarını kuvvetlendirdiler. Nitekim Emin'den hilafeti devralan Memun Hasan b. Sehl'i vezirinin insiyatifi doğrultusunda bütün batı eyaletlerinin başına getirmişti. Bu durumda çoğu Araplardan oluşan Cezire bölgesinde, İranlıların yönetim kadrolarını ele geçirmiş olmaları gerekçesiyle isyan çıkmıştı. Bu bağlamda Nasr b. Şebes h.197 yılında isyan etmiş ve karşısına çıkan Tahir b. Hüseyin'in ordusunu da mağlup etmişti. Bu mücadelede demin bahsettiğimiz veliahtlık problemi de eklenince olaylar içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Halife ordularının isyanların dağılmış olması hasebiyle her tarafa dağılması ve dağınık olmaları hasebiyle de her bölgede başarısızlıkların artması ve buna mukabil, isyancıların da özellikle Cezire bölgesinin çöl taktiği ile hilafet yönetimine ağır kayıplar verdirmesi olaylara acil çözümler bulma zorunluluğu getirmiştir. Bu çözümlerden olarak da halife Tahir ve oğlu Abdullah'ı bölgeye gönderdi. Hicri 209 yılında Abdullah b. Tahir üç yıl süren bir Mücadelenin sonunda Nasr'ın bulunduğu Keysum Şehrini muhasara altına aldı. Bunun üzerine Nasr af dilemek zorunda kaldı. Fakat bir müddet sonra bunun bir savaş hilesi olduğunu gören Abdullah tekrar şehri muhasara etti ve taraflar arasında yine şiddetli bir savaş başladı. Muharebenin kızıştığını ve dış surlarda gedik oluştuğunu gören Nasr kadın ve çocukların feryat çığlıkları arasında onları kale surlarının üstüne çıkarttı. Tahir bunun üzerine savaşı durdurdu. Fakat muhasara devam etti. Nasr son çare olarak Abdullah'tan eman istedi. Halifenin onayı ile Abdullah Nasr ve ailesini Suruç yakınlarında bir köye yerleştirdi.

Bir sonraki aşamada Abbasiler içinde Şii isyanları ile karşılaşmaktayız. Halife Memun prensip olarak Ali evladına iyi davranmaya çalışmasına rağmen Şii olayları bu dönemde de vuku buldu. Bu da bize çıkan şii ayaklanmalarının hepsinin yönetim hatalarından ve kendilere siyasi otorite tarafından kendilerini baskı altında tuttuklarından kaynaklanmadığı anlayışını oluşturmaktadır. İsyanların büyük bir kısmı Şii İmamet anlayışının bir gereğidir. Bu dönem de ilk Şii isyanı Mekke'de Muhammed b. İbrahim tarafından çıktı. Muhammed Mekke'de halkı kendisini desteklemeye çağırdı. Mekkeliler de bunun üzerine kendisine biat ettiler. Buna karşılık Memun Mekke'ye bir ordu gönderdi ve Muhammed'in ordusu yenildi. En nihayetinde de isyanı çıkaran Muhammed Memun tarafından bağışlandı.

İkinci olarak bu dönemde Şiiler adına Yemen'de İbrahim b. Musa b. Cafer ayaklandı. İbrahim bölgede birçok insanı öldürmüş, buna ilaveten Mekke'ye müfreze göndermiş; bu birlikler Mekke'de kargaşa çıkardıkları gibi buradaki hacılara da saldırarak Kâbe örtüsünü çalma cesaretini bile gös-

termişler. Sonuç ta çok geçmeden merkezden gönderilen ordu İbrahim'i etkisiz hale getirmiş ve Kâbe'nin örtüsünü de geri almıştır.

Emin-Memun mücadelesinde tarafları destekleyen Mudar ve Yemen isimli Arap kabileleri eski husumetli günlerine geri dönmüştü. Fakat Memun'un mücadeleyi kazanması sonucu bir süre sönmüş görünen bu ateş, Endülüs Emevi melikin Hakem b. Hişam'ın Kurtubalı yaklaşık 15 bin kişinin Kuzey Afrika'ya gelmesi ortamı yeniden alevlendirdi. Çünkü Endülüs'ten gelenler önce Arap kabilelerinden himaye istemiş, bir süre sonra güçlenince de müstakil hareket etmeye başladılar ve sonunda İskenderiye'yi ele geçirdiler. Kıpti halkın arap mücadelelerinde taraf olmaya başlaması, vali Sâri b. Hakem'in vefatı(H. 205\M.821) yerine geçen oğlu Ubeydullah'ın karışıklıktan istifade ederek merkeze vergi göndermemesi ve hilafetle ilişkisini koparması işin ciddi boyutlara ulaştığını gösterdi. Bu anda Halife meselenin hal'ine Abdullah b. Tahir'i görevlendirdi(H. 210\ M. 826) Abdullah aynı yıl hem Endülüslülerin elinden İskenderiye'yi aldı hem de asileri yenerek Ubeydullah'ı yakalayıp eman verdi. Abdullah'ın bölgeden uzaklaşması sonucu ortalık yine hareketlenince halife bu sefer de Mutasım'ı Mısır'a görevlendirdi. Mutasım da burada Türk komutanlar Haydar b. Afşin'in gayretleriyle önce sert Kıpti mukavemeti kırıldı. Ardından da isyan lideri Abdüs el-Fihri idam edilerek mısır bölgesinde sükunet sağlandı.(Muharrem 217\ Şubat 832)

5.7.3. Memun Dönemi Dış Politik Gelişmeler ve Fetihler

Memun'un iyi bir eğitim gördüğünü daha önce de belirtmiştik. O Bizans'ta dönemdaşı olan Theopilos ile kendisi de ilme meraklı bir şahsiyet olması hasebiyle iyi ilişkiler geliştirilmişti. Theopilos tahta çıkınca hocasını Abbasi sarayına elçi olarak göndermiş, buna mukabil Abbasi halifesi Memun'da Bizans'a bir heyet yollamış. Bu dostane ilişkiler neticesinde iki ülke arasında esir mübadelesi gerçekleşmiştir. Bu dönemde Memun halifenin, imparatorun eski Yunan yazma eserlerinden kendisine uygun gördüklerini göndermesini istemiş, imparatora Bağdat' a bazı yama eserler göndermişti. Kurulan bir heyetin bu eserleri tercüme etmesi İslam tarihinde ilk tercüme faaliyetleri olarak bilinmektedir. Bu iyi ilişkilerden sonra Memun'un ikinci dönemi Bizans ile Mücadeleler şeklinde geçmiştir.

Memun bu dönemde Bizans'a yaptırım zorlayan sebep, Azerbaycan bölgesindeki Babek isyanının Bizans'ın kışkırtmasıydı. Halife Anadolu'ya Gaza maksadıyla 24 Muharrem 215 yılında Urfa, Musul, Antakya ve Tarsus üzerinden Bizans seferine başladı. Kapadokya bölgesinden başlanarak buralarda birkaç yerleşim yeri ve kale fethedildi. Bu sırada oğlu Abbas da Malatya tarafında yoğunlaştı. Ertesi yıl önce harekete geçen Bizans birlikleri Toroslar üzerinden Masisa ve Tarsus civarında İslam kuvvetlerini mağlup ederek yaklaşık 7 bin esirle geri döndüler. Bunun üzerine halife Memun, oğlu Abdullah, kardeşi Mutasım ve komutanı Yahya b. Eksem ile birlikte dört bir koldan Anadolu'ya sefer düzenledi.(19 Cemaziyelevvel 216) bu seferlerde Ereğli, Tvana, Cardilya gibi yerler fethedildi. Ayrıca Abbas Niğde, haşin ve Ahrab kalelerini fethedince karşısına çıkan Bizans birliklerini de bozguna uğrattı. Halife aynı yıl Mısır problemini hallettikten sonra, ertesi yıl ünlü Lü'lü kalesini kuşatmış ancak biraz sert bir mukavemetle karşılaşınca bir müddet sonra üzerine gelen Theopilos önderliğindeki Bizans ordusunu yenince kale komutanı daha fazla direnemedi ve bu kale teslim alındı. Memun'un son yılında ise oğlunu Tuvana'nın imarına memur edilmişti. Halife daha birçok hazırlık içindeydi. Bu durum kaynaklarda onun büyük bir fetih hazırlığına işaret olduğunu söylerler. Fakat bu planları gerçekleştirmeye ömrü vefa etmedi.

5.7.4. Dini Alanda Fikirsal bağlamda Ortaya Çıkan Problemler- Halku'l Kur'an Meselesi

Bu dönemde özellikle ilme ilim adamına değer veren Memun Mutezili âlimlerden etkilenmiştir. Özellikle Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı ve buna bağlı olarak da Allah'ın sıfatları konusunda toplumda bölünmeler yaşandı. Mutezile ve onlardan etkilenen halife Kur'an'ın mahlûk olduğunu ve Allah'ın kadim sıfatı hariç diğer sıfatlardan beri olduğunu iddia ediyorlardı. Diğer taraftan Ehl-i Sünnet de Kur'a'an'ın yaratılmadığını ve onun kelam-ı ilahi olduğunu ve Allah'ın kendisinde bulunan bir şeyin ondan ayrı olamayacağını, ayrıca Allah'ın sıfatlarının olduğunu fakat bunların keyfiyetinin Allah'a ait olduğunu söylüyorlardı. Nihayet bu tartışmalar olaylara siyasi idarenin de bizzat dâhil olması Hasebiyle bazı zorlama ve şiddet faaliyetlerinin de beraberinde getirmiştir özellikle Kur'an mahlûk değildir diyen âlimlerin çoğu hapse atılmış ve türlü işkencelere maruz bırakılmıştır. Bu duruma en iyi örnek olarak Ahmet b. Hanbel gösterilebilir. Mutezilenin saraya -fikri anlamdaki hâkimiyetini kullanarak- hâkim oldu. Bu sebeple halka fikirlerini dikte etme noktasında baskı ve şiddet uygulamaya başladılar. En nihayetinde bu baskı ve şiddet ancak Mütevekkil dönemine kadar sürebildi.

İlmi faaliyetler bağlamında da şunlar söylenebilir. Bu dönemde Yunan eserler Süryani tercümelerinden Arapçaya çevrilmiş bu durum daha da sonra asıl Yunan kaynaklarından tercümeler yapılmıştır halife bu dönem de özellikle tercüme faaliyetlerinin rahat yürütülebilmesi ve başka ilmi çalışmalarının da sistemli bir şekilde yürütülebilmesi için Daru'l Hikme adlı bir müessese kurmuştur. Bu kurum İslam tarihinde ilk araştırma merkezi olarak bilinmektedir.

Kendisinden sonra yerine kardeşi Mutasım'ı veliaht tayin eden Memun Bizans'a gerçekleştirdiği bir gaza esnasında yakalandığı bir hastalık sonucunda 18 Recep 218(9 Ağustos 833) tarihinde 47 yaşında vefat etti.

5.8. İKTİDARA FARKLI BİR GRUBUN HÂKİMİYET İ DÖNEMİ-TÜRKLER-MUTASIM DÖNEMİ (H.218-227\M. 833-842)

5.8.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti

Mutasım Şaban 180(Ekim 795) de Bağdat'ta doğdu. Asıl adı Ebu İshak Muhammed olup, halife olunca Mutasım-Billâh unvanıyla anılmaya başlandı. Harun Reşid ile Soğd asıllı bir cariyenin oğludur. Kaynaklarda eğitim sürecinde ilgisizliği sebebiyle babası tarafından çöle gönderildiği ve bu sebeple okuma yazma konusunda zayıf hatta ümmi olduğu bilgisi yer almaktadır. Ağabeyleri Emin-Memun mücadelesin Bağdat'ta kalarak olaylara müdahil olmamıştır. Buna rağmen M.816 yılında hac emirliği yapmıştı. Ayrıca Memun tarafından mısır'a vali tayin edilerek buradaki isyanları bastırmaya muvaffak olmuş ve halifenin Anadolu seferlerinde komutanlık yapmıştır. Onun halife oluşunda kaynakların çoğuna göre Türklerinin etkisinin olduğu kannati hâkimdir. Aksi takdirde halife gayet başarılı icraatları bulunan oğlu Abbas yerine kardeşini halife olarak tayin etmesi başka şekilde delillendirmek fazla mantıklı görülmemektedir. Bu sebeptendir ki kaynaklar halife tayininde Türklerin aktif rol oynadıklarına ittifak ederler.

Şahsiyet olarak Mutasım kaynakların ifadelerine göre iyi kalpli, iyi tabiatlı bir halifeydi. Bu bağ-

lamda raiyetine iyi davranır onların sorunlarını dinler, onlarla sohbet eder ve kendilerine yardımcı olurdu. Bu özelliklerinden hareketle onun iyi bir eğitim almamasına rağmen hitabetin güzel ve şiire büyük önem verdiği rivayet edilir. Onun ilim konusundaki yetersizliğini savaş sanatı ile kapattığı ve bu hususta çalışma ve harcamalar yapmıştır. Fakat en iyi şahsiyet icraatlarda gizlidir mantığından hareketle şimdi de onun siyasi faaliyetlerine bakalım.

5.8.2. Dâhili Problemler İle Mücadele

İlk dönemde Mutasım ağabeyi Memun'un vasiyeti üzerine babek isyanının bastırılması, Araplar ile diğer etnik grupların mücadelelerinin yatıştırılması için çalıştı.

Fakat ilk olarak müzmin bir gelenek haline gelen Şii isyanlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. H.219 da Hz Hüseyin soyundan gelen Muhammed b. Kasım Horasan da Talkan şehrinde isyan başlattı. Bradan da Merv, Serahs, Talkan ve Nesa gibi şehirlerde örgütlenerek biat aldı. Bunun üzerine halife Abdullah b. Tahiri olayları bastırması için görevlendirdi. Bunun üzerine bölgeye giden Tahir Muhammed'i yenilgiye uğrattı. Ardından da Muhammed'i yakalayıp Bağdat'a gönderdi. Burada halife Muhammed'i hapse attırdı. Fakat O'nun daha sonraki hayatı hakkında pek malumat yoktur. Bu durum Şiiler tarafından onun Allah tarafından korunduğu ve bir gün adaleti tesis için geri geleceği efsanesini oluşturmuşlardır.

Bir ikinci dâhili problem olarak bu dönemde asılları nerden geldikleri pek net olmayan ve İslam dünyasında hatırı sayılır bir çoğunluğa ulaşan Zut isyanı olmuştur. Bunlar Memun döneminden beri deniz filolarını yağmıyorlardı. Mutasım döneminde de Basra ve Vasıt arasındaki bölgede nehir yolunu kontrollerinde bulunduruyorlardı. Bu durum devlet için otorite zafiyeti anlamına gelmekteydi. Halifenin Zutlar üzerine gönderdiği Ahmet b. Said el-Bahili bu isyanı halledemedi zira kayıklarla savaşıyorlar ve çevik hareket ediyorlardı. Daha sonra halife Uceyf b. Anbese'yi 5 bin kişilik bir ordu ile gönderdi.(Cemaziyevevvel 219) burada süren 7 ay gibi uzun bir muhasara sonucu kayıkların işletilemez hale getirilmesi sonucu isyan bastırıldı. İsyancılarda getirildikleri Bağdat'tan sonra Bizans sınırındaki kalelere gönderildiler.

Bundan sonra iş selef vasiyeti olan Babek isyanına geldi. Bu dönemde aradan geçen zaman neticesinde iyice kalabalıklaşan ve bölgede ki halkı bezdiren Hürremilere artık bir yaptırım gerekmekteydi. Bu maksatla önce İshak b. İbrahim b. Mus'ab idaresinde bir orduyu görevlendirdi. İsyak büyük başarılar kazanmasına rağmen Bebek hala faaliyet halindeydi. Ardında önce Ebu Said Muhammed b. Yusuf Erdebil istikametine, ardında Türk komutan Afşin'i de bu meselenin Hai'i için Azerbaycan Ermeniye ve Cibal valiliğine getirdi. Afşin Bölgeyle Bağdat arasında da haberleşme sistemi kurduktan sonra yaptığı çalışmalar neticesinde Afşin H. 222 yılında yaptığı saldırı sonucunda Babek'e ilk darbeyi vurdu. Bundan sonra güçlerini diğer Türk komutan Boğa el-Kebir ile birleştirerek önemli başarılar kazandı Afşin. Nihayet H. 222 yılının sonlarına doğru halife orduları kuşattıkları Bazz şehrine girmeyi başardılar ve Babek ordularını mağlup etmeye muvaffak oldular. Fakat babek yine kaçtı. Önce Sehl b. Sunbat'a sığındı. Bunun üzerine Sehl Afşin'e haber göndererek durumu haber etti. Böylece 2 Safer223(3 Ocak 838) yılında Babek isyanı tamamen bertaraf edilmiş oldu.

Mutasım döneminde yaşanan ilginç iç meselelerden biri Türk komutan ve sağ kolu gibi hareket eden Afşin'in tasfiye edilmesi olayıdır. Memun döneminden itibaren komutanlık yapan Afşin

Abbasi ordusu içinde form grafiği ve itibarı, başarılarına paralel olarak sürekli artmaktaydı. Bu durum da doğal olarak kendilerini devletin gerçek sahip olarak gören ve farklı milletten olan birinin kendi devletlerinde bu kadar önemli bir konuma gelmesine tahammül edemiyorlardı. Bu bakımdan sürekli açık arama veya planlar kurarak Afşin'i önce halife gözünde itibarını azaltmak, ardından da halifenin onu azletmesini sağlamak istiyorlardı. Bu amaçtan olarak ilk vukuat Babek isyanı neticesinde Abdullah b. Tahir ile ganimet sayımı konusunda çıktı. Ardından Abdullah ve diğer şahıslar halifeye asılsız haberler ulaştırdılar. Ayrıca Babek isyanının bastırılması sonucu Samarra'ya gelen Afşin'in yerine Azerbaycan'da vekil olarak bıraktığı akrabası Menguçur'un isyanı oldu. Kaynaklarda farklı bilgilerde olmakla birlikte Afşin önce tevkif edildi. Ardında yargılandıktan sonra hapse atıldı. Kaynaklar O'nun (Şaban226\ Mayıs-Haziran 841) yılında hapishane vefat ettiğini bildirmektedirler.

5.8.3. Dış Siyasi Faaliyetler ve Fetih Hareketleri

Memun nu son dönemlerinde hareketlenen Abbasi Bizans mücadeleleri Mutasım döneminde 4 yıllık bir duraklama dönemine girmiş H. 223 yılında Theopilos'un harekete geçmesiyle de yeniden başlamıştır. Bu durgun dönemde Bizans kendi iç problemleriyle meşgul idi. Ta ki problemlerini halletti Abbasiler karşı tekrar sıcak savaş faaliyetlerine girişmeye başladı. İmparator Theopilos büyük bir ordu ile Anadolu üzerine sefere çıktı. Orta Anadolu'da orduyu ikiye ayırıp bir kısmını Erzurum bölgesine gönderip kendisi de diğer ordunun başında Malatya'ya gitti. Bizanslılar bu harekette Erzurum bölgesinde Zibatra'yı (bugünkü Doğanşehir) yağma ve tahrip ettiler. Ardından Malatya halkı da aynı akıbete uğramamak için şehir kapılarını açmak ve içerdeki esirleri de serbest bırakmak suretiyle kurtulabildiler. Bu arada imparator orduları Fırat sahilindeki Samsat bölgesini de tahrip ettiler. Bu ilerlemede karşısına kimse çıkmamasına rağmen Babek'in yakalandığı haberi üzerine İstanbul'a geri döndü ve zafer alaylarıyla karşılandı.

İmparatorun İslam şehirlerine yaptığı tahribat İslam âleminde deyim yerindeyse tam bir infial uyandırdı. Hicri 223-224 yıllarını sefer hazırlıkları ile geçiren Mutasım 1Nisan 838 de bizans 'a karşı harekete geçti. Halife orduları iki koldan Anadolu'ya girdi. Burada Afşin 30 bin kişi ile Malatya tarafına halife de Tarsus ve Gülek boğazı yoluyla Anadolu'ya giriş yaptı. Durumu haber alan imparator da Eskişehir bölgesi, nde karargâh kurdu. İki ordu H. Recep-Şaban 223'te Dazmana (bugünkü Kazova) karşılaştılar. İlk başlarda Bizans üstün iken, ardından Afşin'in ordusuyla bölgeye intikali ve okçularının Bizans birlikleri ok yağmuruna tutmaları durumu Müslüman birlikler lehine çevirdi. Öyle ki dağılan Bizans ordusunda imparator gece karanlığından istifade ederek kaçtı ve hayatını kurtarabildi. Böylece önü açılan İslam orduları Ankara'yı ele geçirdi. Ardında halife ortada sağ ve sol kolda Afşin ve Eşnas bulunduğu halde 6 Ramazan 223'te Amorion kuşatıldı. Zor bir bölge olan bu şehir sonunda fethedildi.(17 Ramazan 223) Mutasım bundan sonra Bizans imparatorundan gelen antlaşma tekliflerini geri çevirdi ve Samarra'ya geri döndü. Bu sefer müslümanların Bizans'a karşı kazandığı en başarılı sefer olarak kabul edilir. Halifenin barış tekliflerini geri çevirmesi, daha Bizan ile olan hesabının bitmediğini gösterir. Fakat yine iç problemlerin zuhuru onu bu düşüncesinden alıkoydu

Samerra'nın kurulması: Mutasım döneminde imar ve kültür alanında da önemli bir adım atılarak Samerra şehri kurulmuştur. Halife Mutasım Bağdat'tan başkenti bu yeni şehire taşıdı. Çünkü Mutasım'ın ordusunun çoğunluğunu Türkler oluşturuyordu ve en büyük destekçisi de Türkler idi. Yeni halife taraftarları daha önceki yaşam şartları ve hayat felsefeleri Bağdat gibi bir şeh-

re müsait değildi. Ayrıca bu şehirde Arap kabileleri de yoğun olarak yaşadıkları için, halifenin gözünde itibarlı oluşları, yerli halkı kıskandırıyor ve Türklere karşı kin beslemeye başlıyorlardı. Ayrıca Türkler de Bağdat gibi bir şehirde yaşayabilecek özellikte değillerdi. Bu tür yerler onların savaşçı özelliklerinin körelmesine neden oluyordu. Bu bakımdan Mutasım'da yeni müttefikleri için böyle bir şehir kurdu. Daha sonra da kendisini destekleyen kitlelerin yanında daha güvende devleti yöneteceği düşüncesiyle de başkent'i Bağdat'tan Samerra'ya taşıdı.

Halife Mutasım 1 Muharrem 227'de hastalandı. Yaklaşık 3 ay hasta yatan halife 18 Rebiülevvel 227 (25 Ocak 842) de Samerra'da vefat etti,

5.9. İLK DÖNEMİN SON HALKASI: HALİFE VASIK DÖNEMİ (H.227-229\M. 842-847)

5.9.1. Halife Oluşu ve Şahsiyeti

Abbasi devletinin ilk dönem olarak adlandırılan döneminin son halifesi olan Harun Vasık Hicri 196 (811-812) yılında Mutasım'ın Rum asıllı bir cariyesinden dünyaya geldi. Mutasım Samerra şehrine geçince onu Bağdat'ta vekil bıraktı. Kişilik özellikleri olarak da Vasık Abbasi halifelerinden en faziletli olarak bilinir. Ayrıca O zeki, akıllı, hitap ve şar özelliği de olan bir kişidir. Bir diğer özelliğinden olarak O ilme yatkınlık ve ilim adamlarına yakınlığı ile de malum olmuştur.

Babasının hasta yatağından kalkamaması sürecinin ardından halife olarak halktan biat aldı. Bu dönemde en önemli destekçisi de babasının da yanından ayırmadığı ve her türlü işini kendileri ile istişare ettiği Türkler idi.

5.9.2. Dâhili Gelişme ve Problemler

Yeni halife başa geçince ilk olarak artık sürpriz olmaktan çıkan daimi sorun kabile problemleriyle karşılaştı. Zira Kays Kabilesi, Şam'da isyan ederek valinin sarayını basmışlardı. Bu kabile üzerine gönderilen Reza b. Eyyüp el-hadari, isyan ordusunu Mercirahit bölgesinde mağlup etti. Bu dönemdeki isyanlar genellikle Hicaz ve Yemame bölgesinde vuku bulmuştur. Yine bu dönemde Kays kabilesinden Beni Süleym'e mensup bedevilerden Ubeyze B. Kattab es-Sülemi liderliğinde çapulculuğa başlamaları ile vuku bulmuştur. Kendilerine karşı kuvvet gönderilmemesinden de cesaret alan bu gruplar, Kinane kabilelerinin oturdukları bölgelere saldırarak yağma yaptılar. Bunun üzerine Medine valisi, Hammad b. Cerir i bölgeye gönderdi fakat bu birlik isyancılar tarafından mağlup oldu. Bu başarının ardından isyancılar Mekke ve Medine arasındaki yolu tamamen kontrol altına aldılar. En nihayetinde Vasık Hicri 230 Şaban'ında boğa el-kebir önderliğinde Türk ve ücretli askerlerden oluşan bir ordu gönderdi. Burada yapılan savaşta isyancı grup adeta hezimete uğradı.

Boğa bundan sonra yine yakın bölgede vuku bulan isyanda beni Hilal üzerine yürüdü. Beni Hilal isyanı hallettikten sonra (231 Muharrem\Eylül-Ekim 845) bir diğer isyancı grup beni Mürre ile karşılaştı. Bu isyancılar halife birliklerinin Medine'den ayrılmalarını fırsat bilen mahkûmlar nöbetçileri öldürerek kurtulmak istedilerse de, bu sefer de Medine halkı silahlara sarılarak onların kaçmasına mani oldular

Vasık döneminde Yemame bölgesine baktığımızda da Hicretin 232 yılında (M.846) Beni Numeyr kabilesi isyan başlattı. Daha sonra çevre kabilelerinde desteğini alarak tehlikeli boyutlara ulaştı. Halife Hicaz da bulunan Boğa yı bölgeye sevk etti. Boğa bölgeye yönelirken Numeyr'i destekleyen kuvvetlere çekilmeleri kaydıyla kendilerine eman vereceğini söyledi fakat sonuç değişmedi. Bunun üzerine boğa sair bölgeye doğru harekâta devam etti. İkinci eman çağrısına da cevap vermeyen üstelik dağlara sığınarak gerilla savaşına giren isyancılarla savaşmaktan başka çare kalmadı. Boğa en nihayetinde hicri 232 (M.847 ortaları)sonlarında buradaki isyanı bastırdı ve 233 Muharreminde Samerra'ya döndü.

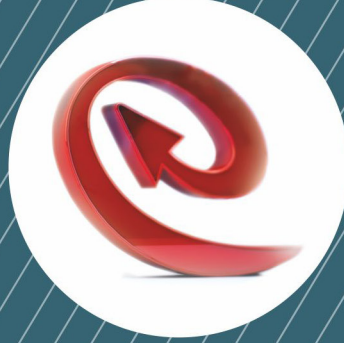
5.9.3. Dış politik ilişkiler ve Mücadeleler

Bu dönem de Bizans'a karşı büyük deniz seferleri yapıldığına dair Bizans kaynaklarında geniş bilgi bulunmasına rağmen İslam kaynaklarında pek bir malumat bulunmamaktadır. Bu kaynaklara göre Müslüman fatihlerin Amorion zaferinden sonra deniz yoluyla İstanbul üzerine sefer yapmak üzere hazırlıklar yapılmış (842 M.\227-228 H) ve 400 parçadan müteşekkil donanma Ebu dinar komutasında harekete geçmişler. Buna mukabil Bizans ta karşı hazırlıklara başlamıştı. Fakat İslam ordusu kırlangıç burnunda fırtınaya tutularak dağıldı. Kalan İslam ordusu da Bizans ordusu ile karşı karşıya kaldı. Bu sıralarda Müslümanlar Bizans ta karışıklık çıktığı şayiası yaydılar. Bunun üzerine Bizans kumandanı İstanbul'a döndü netice de komutansız kalan Bizans askerleri Müslümanlar tarafında imha edildi. Yine Bizans ordusu bu yenilgiye rağmen Orta Anadolu üzerine sefer düzenlemiş ve burada a Müslüman kuvvetler tarafından yenilgiye uğramıştır.

Sadece Bizans kaynaklarda geçen bu kesin olmayan faaliyetler dışında Vasık dönemi iç karışıklıkları haricinde çok durgun ve sönük bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Abbasilerin kuruluş ve yükselme döneminin son halifesi olarak yer alan Vasık 24 Zilhicce 232 (11 Ağustos 847) yılında vefat etti.

Bu Ders Notu Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Merkezince kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Ticari amaçlarla kullanılamaz. Kopyalanması, çoğaltılması ve dağıtılması ilgili birimin yazılı iznine tabidir.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi
Kurupelit Kampüsü Atakum / SAMSUN

0362. 457 8936 **Fax:** 0362. 457 5806

irtibat@uzem.omu.edu.tr

<http://uzem.omu.edu.tr>